

TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ POREIKIS IR PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

Mokslo studija

Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai

TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ POREIKIS IR PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

MOKSLO STUDIJA

Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ

2013/Vilnius

Autorė:

E. Kavoliūnaitė-Ragauskienė

Studijoje analizuojama teisės mokslo tyrimų įvairovė, požiūrių į teisės objektą skirtumai, teisės mokslo tyrimų skaitytojų vertinimai apie tai, kokio pobūdžio, teisinių tyrimų Lietuvoje reikia, kokie šiems tyrimams turėtų būti keliami reikalavimai, vertinimo kriterijai. Analizuojama, kokiais požiūriais remiantis bei kokia apimtimi teisė gali būti tiriama, kiek teisės tyrimams taikytini bendrieji mokslo metodai. Taip pat iš apklaustų ekspertų nuomonių apibendrinama, kokių temų tyrimų šiuo metu labiausiai trūksta.

Recenzantai:

Dr. Lina Aleknaitė van der Molen, Kazimiero Simonavičiaus universiteto Teisės fakulteto docentė
Dr. Ramūnas Birštonas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės docentas.

Mokslo studija apsvairstyta ir rekomenduota publikuoti Teisės instituto tarybos 2013 m. sausio 4 d. nutarimu Nr. 9.

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
Tel./faks. (+370 5) 249 75 91
info@teise.org, www.teise.org

ISBN 978-9986-704-22-5 (Internetinis leidinys)

© Lietuvos teisės institutas, 2013

TURINYS

ĮVADAS.....	4
I. TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ POBŪDIS: GALIMI POŽIŪRIAI	7
II. TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ VERTINIMO KRITERIJAI	13
III. KONKREČIŲ TEMŲ AR VISUOMENINIO GYVENIMO SRIČIŲ TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ POREIKIS	19
IV. KITOS TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ PERSPEKTYVOS	24
IŠVADOS	25
LITERATŪROS SĄRAŠAS	27
SUMMARY.....	28

IVADAS

Mokslo studija apie teisės mokslo tyrimus yra specifinė: tai yra darbas apie atliekamus teisės tyrimus bei tai, kaip (remiantis teorinėmis ir empirinėmis prielaidomis) turėtų atrodyti tokio pobūdžio darbai. Kitaip tariant, tai tyrimas, kurio objektas yra ne teisė, o teisės tyrimai. Tiek Lietuvoje, tiek užsienyje yra nedaug darbų, kuriuose būtų analizuojama teisės mokslo tyrimų įvairovė bei vertinama, kokio pobūdžio teisinių tyrimų reikia atskirais atvejais. Teisės mokslo tyrimų yra labai įvairių, tai priklauso nuo teisės ontologijos¹, epistemologijos² bei konkrečios metodologijos: vienuose analizuojama išimtinai formalizuota teisė, kituose teisė suvokiama kaip socialinis konstruktas, trečiuose – teisė įsivaizduojama kaip egzistuojanti objektyviai, tačiau ją reikia tinkamai „atrasti“ ir t.t. Vieni tyrimai, analizuojantys teisės turinį, atliekami naudojant lingvistinius, sisteminės analizės, indukcijos, dedukcijos, holistinį, istorinį-interpretacinį ir kitus metodus, kituose tyrimuose teisės teorija siejama su praktika – tikrinama, kiek teisė turi realų poveikį išoriniame visuomenės gyvenime, ar teisės yra laikomasi, bandoma nustatyti, kaip teisė turėtų būti formuluojama, kad darytų poveikį visuomenės gyvenimui ir t.t. Teisės mokslo tyrimų metodologijoje atsiranda naujos tendencijos – interdiscipliniškumo prioritetas, inovatyvių metodų reikalavimas ir pan. Neretai sunku suvokti, kokiais tikslais taikomi naujoviški reikalavimai ir ar tikrai tyrimas taps kokybiškesnis, jei jame bus taikomos šios mokslo naujovės. Šiame darbe siekiama iš teisės mokslo tyrimais besinaudojančių asmenų perspektyvos įvertinti, kokio pobūdžio, kokių krypčių ir temų tyrimai šiuo metu aktualiausi ir reikalingiausi.

Galima išskirti keletą teisės mokslo tyrimų sąlyginių naudotojų tikslinių grupių. Pirmą, teisės mokslo tyrimų „vartotojai“ yra politikai, kurie šiais tyrimais naudojami teisėkūros procedūroje tiek siekdami išsiaiškinti tas sritis, kuriose trūksta teisinio reguliavimo, tiek norėdami įvertinti reglamentavimo technikos trūkumus, tiek sužinoti galimas reguliavimo alternatyvas, kiek teisės aktai nepažeidžia tam tikrų teisių, kiek tam tikru reguliavimu gali būti užslėpti atskirų grupių interesai ir t.t. Politikai naudojami ir teisinėmis ekspertizėmis, ir teisinėmis išvadomis, ir taikomaisiais moksliniais tyrimais. Antra teisės tyrimų skaitytojų grupė – tai praktikai (teisėjai, prokurorai, advokatai, valstybės tarnautojai ir kt.), mokslininkų pateiktais išaiškinimais besivadovaujantys savo darbe, kurie iš mokslininkų sužino apie tam tikrų institutų prigimtį ir įgyja gaires jų naudojimui ir interpretavimui, arba sužino, kaip ir dėl ko neturėtų būti suprantamos ar aiškinamos įstatymų nuostatos. Galiausiai, teisės mokslo tyrimai svarbūs ir kitiems mokslininkams bei akademinėi visuomenei. Taip plėtojama teisės mokslo diskusija, kuriama teisės doktrina, perduodamos žinios studentams ir t.t.

Atliekant teisės mokslo tyrimų poreikio ir perspektyvų analizę duomenys buvo renkami dviem būdais. Pirmą, analizuojami susiję mokslininkų darbai apie teisės tyrimo prieigas, lygmenis, teisės santykį su mokslu, teisiniams tyrimams keliamus kriterijus ir pan. Atlikus tokią analizę pateikiama teisės mokslo tyrimų galimybių „išsklotinė“ – kokiais lygmenimis galima grupuoti teisės mokslo tyrimus, kaip priklauso teisės mokslo tyrimo laukiamas rezultatas nuo to, kaip suprantame teisę (ontologija), kaip suprantame teisės tyrimo objektyvumo galimybes (epistemologija) ir t.t. Atsižvelgiant į darbo apimtį akivaizdu, kad neįmanoma išsamiai prognozuoti, kokias visuomeninio gyvenimo sritis reikėtų sureguliuoti (tam reikėtų reprezentatyvios tiek teisės profesionalų, tiek visuomenės atstovų nuomonių apklausos) ir kokybiškai

¹ Ontologija – prielaidos apie tai, kas yra, kas egzistuoja (Hay, C. Political Ontology. Leidinyje The Oxford Handbook of Political Science, ed. Goodin R.E., Oxford University Press, 2011, p. 462.); Teisės ontologija gali būti suprantama kaip pagrindinių teisės elementų ir sisteminių ryšių tarp jų visuma (Kriškionaitis, M. Teisės ontologijos: pasaulio ir Lietuvos kontekstų analizė ir lyginimas. Jurisprudencija, 2008, Nr. 5(107), p. 29).

² Epistemologija nagrinėja, koks yra santykis tarp tyrėjo ir tyrinėjimo objekto. Furlong, P, Marsh, D. A Skin Not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science. Leidinyje: Theory and Methods in Political Science. Red. Marsh, D ir Stocker, G. Third Edition, Palgrave Macmillan, 2010, p. 185.

polemizuoti su atliktų tyrimų autoriais (kadangi tiek diskusinių klausimų, kontrargumentų pateiktoms teorijoms, tiek požiūrių suderinamumo galimybių variantų ir pan. yra labai daug).

Antra, siekiant sudaryti prielaidas teisės mokslo teorinius darbus priartinti prie egzistuojančios praktikos, tyrimų skaitytojų lūkesčių bei sužinoti tyrimų pobūdžio ir temų poreikį, buvo atlikta 13 interviu su asmenimis, kurie savo darbe naudojasi ar pageidautų naudotis teisės mokslo tyrimais³. Be to, buvo atliktas vienas rašytinis interviu, kuriame atsakyta į tuos pačius klausimus, kaip ir žodiniuose interviu. Atsižvelgiant į minėtą teisės mokslo tyrimų skaitytojų grupavimą, tyrime buvo apklausti 3 politikai, 6 praktikai ir 5 teoretikai⁴. Interviu metu buvo užduoti klausimai apie tai, kokioms institucijoms ir kokiais tikslais reikalingi teisės mokslo tyrimai; kokie kriterijai turėtų būti tenkinami, kad teisės mokslo tyrimas būtų naudingas; kas nulemia tyrimų poreikį; kokios teisės mokslo tyrimų perspektyvos Lietuvoje; koks teisės mokslo atstovų vaidmuo teisėkūros procedūroje; kokio pobūdžio teisinių tyrimų Lietuvoje trūksta; kuriose visuomeninio gyvenimo ir valstybės valdymo srityse trūksta teisinių tyrimų bei kokių temų tyrimų šiuo metu Lietuvoje reikia labiausiai. Šių interviu metu gauta informacija buvo „įpinta“ į prieš tai pateiktą teorinį pagrindą, kiekvienu klausimu išsakytą nuomonę priskiriant tam tikrai sisteminei daliai. Toks darbo modelis leido iš pateiktų atsakymų išskaityti daugiau nei pasakė patys respondentai, kadangi kiekvienos sisteminės dalies, į kurias pateko išsakytos nuomonės, teorinis pagrindas išsakomai nuomonei leido priskirti tam tikras savybes (pvz., kaip suprantama teisė, ko tikimasi iš teisės mokslo tyrimų ir pan.). Atsižvelgiant į respondentų rekomendacijas, vėlesniame tyrimo etape buvo išsiųstos 79 užklaustos valstybės valdymo institucijoms apie šiuo metu reikiamų teisės mokslo tyrimų temas.

Pateiktas tyrimo struktūros apibūdinimas nurodo, kad tai yra indukcinio metodu grįstas darbas. Iš darbo turinio bus matyti, kad studijos autorė pritaria idėjai, jog tiek teisės, tiek kitų socialinių mokslo šakų tyrimų atlikimui (išskyrus atvejus, kai analizuojama formalizuota idėjų išraiška) tikslingiau remtis indukciniu, o ne dedukciniu metodu. Atskirais atvejais dedukcijos naudojimas gali būti naudingas, tačiau kalbant apie tyrimo pagrindinę metodologinę struktūrą jis galėtų būti priimtinas tik laikantis pozityvistinio požiūrio, kad tiriamas objektas yra objektyviai egzistuojantis. Kadangi socialiniai mokslai pagal savo prigimtį grindžiami subjektyviu tiek tyrimo elementų, tiek metodų pasirinkimu, dedukcija kaip pagrindinis tyrimo metodas nepriimtinas, kadangi nėra žinoma nė vieno „objektyvaus“ teiginio, nuo kurio būtų galima grįsti dedukcinę konstrukciją. Toks autorės požiūris implikuoja, kad šio tyrimo apie teisės mokslą daromos išvados yra gautos tiriant subjektyviai pasirinktus tyrimo elementus subjektyviai pasirinktais metodais. Todėl turint tai omenyje, o taip pat atsižvelgiant į tokio pobūdžio tyrimų Lietuvoje stygių, išsakyta nuomonė yra tik vienas galimų variantų, todėl norėtųsi paskatinti mokslinę diskusiją šia tema bei atskirų temų dalių analizę.

Tyrimą sudaro keturios pagrindinės dalys. Pirmojoje analizuojami galimi mokslo tyrimų pobūdžio variantai. Pateikiamas teisės mokslo tyrimų grupavimas į vidinius ir išorinius, atskirai aptariami lyginamieji tyrimai bei mokslo diskusija. Antroje dalyje apibūdinami teisės mokslo tyrimų kokybiškumui keliami kriterijai. Tam, kad būtų galima kalbėti apie konkrečius kriterijus, pirmiausia aiškinamasi, kaip gali būti suprantamas teisės objektas, ar teisės, kaip tyrimo objekto savybės yra analogiškos kitų mokslo šakų tyrimo objektų savybėms, kiek mokslinis tyrimas gali būti laikomas objektyviu, kiek teisės tyrimams taikytini tokie reikalavimai, kaip naujumas, aktualumas, inovatyvių metodų naudojimas, tarpdiscipliniškumo reikalavimas, taip pat, kiek asmenų turi atlikti tyrimą, kad jis būtų laikomas

³ Autorė dėkoja Teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyriaus specialistui Matui Mulevičiui už pagalbą rengiant studiją ir imant interviu iš respondentų.

⁴ Straipsnyje naudota medžiaga iš 2011 m. spalio ir lapkričio mėn. atliktų interviu su Seimo nariais J. Sabatausku, A. Gapšiu, Teisingumo ministru R. Šimašiumi, Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo pirmininku R. Piličiausku, Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjais A. Norkūnu ir E. Laužiku, Vilniaus universiteto prorektoriumi J. Galginaičiu, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto prodekanu H. Šinkūnu bei Viešosios teisės katedros docente J. Paužaitė-Kulvinskiene, Mykolo Romerio Universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesoriumi S. Arlausku, advokatais D. Valiuliu, H. Celencevičiumi, Generalinės prokuratūros prokuroru A. Meška bei raštu pateikto atsakymo iš Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo E. Šileikio.

„pakankamai objektyviu“. Trečioji dalis yra apie tai, kokiomis teimomis ir kokiose visuomenės gyvenimo srityse šiuo metu reikia teisės mokslo tyrimų. Ketvirtojoje dalyje pateikiamos išvalgos apie kitas teisės mokslo tyrimų perspektyvas.

I. TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ POBŪDIS: GALIMI POŽIŪRIAI

Nors daugelis mokslinių tyrimų atliekami ne konkrečiam adresatui, o gali būti naudingi daugeliui institucijų ar įvairių profesijų atstovams, kiekvienas tyrimas daugiau ar mažiau nukreiptas į tam tikrą auditoriją norint perduoti konkretų pranešimą. Kitaip tariant, teisės mokslo tyrimai turi tikslumą (kurio nereikia tapatinti su tyrimo tikslu, įvardintu tyrime, įgyvendinamą per pasirinktus uždavinius). Tyrimų pobūdis pirmiausia priklauso nuo institucijų, kurioms toks tyrimas adresuotas, bei šių institucijų poreikių.

Apklausti ekspertai negalėjo tiksliai įvardinti, kokių tyrimų reikia, tačiau pritarė iš esmės visiems apklausoje pasiūlytiems variantams. Tik keletas apklaustųjų pasiūlė tai, kas nebuvo paminėta apklausėjo. Nors šios nuomonės labai skirtingos ir grindžiamos skirtingais argumentais, apibendrinant galima išskirti dvi tiek interviu respondentų, tiek kitų Lietuvos ir užsienio valstybių teisės teoretikų apibūdinamas galimas teisės tyrimų rūšis, reikiamų tyrimų grupes: vidiniai teisės tyrimai ir išoriniai teisės tyrimai.

Pirmoji tyrimų grupė – vidiniai teisės tyrimai.

Apibendrintai, tai tiek teisės normų, tiek teisės doktrinos teiginių tarpusavio sąsajų paieška, sisteminimas, teisinis argumentavimas ir jo pagrindu daromos išvados, teisės spragų paieška. Nyderlandų mokslininkė W. Schrama šio pobūdžio tyrimus apibūdina kaip teisės vidinio efektyvumo tyrimus, kuriais tiriama teisės normų ir jų apibrėžimų nuoseklumas ir darna. Vidinė darna yra esminė bet kurios teisinės sistemos sąlyga. Norint aiškaus ir tikslaus teisinio reguliavimo teisės normos privalo būti aiškios ir neprieštarauti viena kitai⁵. Tokio pobūdžio tyrimai minimi tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių, analizuojančių teisės tyrimų ir moksliskumo problemas, darbuose, tiesa, akcentuojant skirtingus šių tyrimų bruožus, dažnai net neįvardijant šių tyrimų kaip vidinių teisės tyrimų, tačiau suteikiant kitus pavadinimus: teisinė doktrina, teisinio reguliavimo darnos tyrimai ir pan. Mokslininkas Aleksander Peczenik išskiria šiuos teisės mokslo tyrimus, pagal kurių specifiką naudojami skirtingi argumentaciniai modeliai: konkreti teisės doktrina, bendroji teisės doktrina kartu su normatyvine teisės teorija, bendras teisės aprašymas ir konceptuali analizė, teisės sociologija, deskriptyvinė metateorija, kritinė teisės teorija ir taikomoji normatyvinė filosofija⁶. Vidinius teisės tyrimus galima skirstyti į dvi pagrindines grupes.

Pirma, prie šių tyrimų priskirtini tyrimai, kuriais siekiama atsakyti į klausimą *de lege lata* (ar egzistuojantys teisiniai instrumentai yra suderinti ir nuoseklūs, t.y. ar teisė yra gera kokia yra?). Pavyzdžiui, E. Mackuvienė, remdamasi A. Peczeniko ir G. Pavlakos darbais, nurodo, kad tokiems tyrimams apibūdinti mokslininkai vartoja terminą „jurisprudencija“. Jurisprudencijoje analizuojama teisinė praktika, jos metodai, priemonės, argumentavimo ypatumai, akcentuojami ir analizuojami vertybiniai sprendimai, teisiniai argumentai, kurie yra žmogiškosios intelektualios veiklos rezultatas ir gali būti skirtingai ar net priešaringai suprantami, taikomi, interpretuojami, nuginčijami⁷.

Antra vidinių teisės tyrimų grupė – tyrimai, kuriais siekiama atsakyti į klausimą, kaip tam tikras teisinis reguliavimas gali būti pagerintas, t.y. *kokia teisė turėtų būti?* Tačiau ir šiuo atveju tyrimai gali būti siejami su vidine teisės sistemos darna, t.y. išanalizavus, kokia teisė yra, sekantis žingsnis įvertinus esamus trūkumus gali būti analizė, kokia teisė turėtų būti, kaip ją tobulinti.

⁵ Schrama, W. How to Carry out Interdisciplinary Legal Research. Some Experiences with an Interdisciplinary Research Method // Utrecht Law Review, 2011, 7(1), p. 148

⁶ Peczenik, A. Scientia Juris. Legal Doctrine as Knowledge of Law and as a Source of Law. Leidinių serijoje: A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence (Editor in Chief: Enrico Pattaro). Springer, 2007.

⁷ Mackuvienė, E. Teisės mokslo ir jurisprudencijos moksliskumo problema // Socialinių mokslų studijos, 2010, Nr. 1(5), p. 293.

E. Mackuvienė tyrimams kokia teisė turėtų būti suteikia kiek specifinius bruožus. Ji šiuos tyrimus įvardija *teisės mokslu*, kuriuo siekiama identifikuoti vertybiškai neutralias teisinės koncepcijas, teisinės idėjas, teisės normas. Pasak mokslininkės, teisės tyrėjai, kurie linkę į teisės tyrimus žvelgti kaip į „objektyvų teisės mokslą“, teisės normas laiko objektyviai egzistuojančiais nuo subjektyvių vertinimų nepriklausančiais socialinius faktais, o remiantis tokiu supratimu, teisės mokslininkai, taikydami vertybiškai neutralius kriterijus konstruoja ir aprašo šių socialinės prigimties faktų visumą⁸. Mokslininkės teigimu, teisės tyrimai, atsakantys į klausimą „kokia teisė turėtų būti“ yra ne vidiniai teisės tyrimai, o išorės tyrimai, kadangi teisės mokslui būdinga analizuoti daugiau nei vieną teisinę sistemą, o dėsningumus formuluoti lyginant įvairias teisinės praktikas. Todėl, jos manymu, „būnant teisės „viduje“, ieškant teisingumo konkrečiais atvejais dalyvaujama jurisprudenciniame diskurse, o pasitelkus vertybiškai neutralų metateorinį požiūrį (požiūrį į teisę „iš išorės“) – tyrinėjimai įvardytini teisės mokslu. Mokslininkė pastebi, kad tie tyrėjai, kurie teisę supranta kaip „tai, kas turi būti“, siekia ieškoti vertybiškai neutralių, objektyvių („mokslinių“) tyrimų metodų, kurie suteiktų galimybes nustatyti tikrąją teisę (tiesą), kokia ji „privalo būti“. Tuo tarpu jei teisė laikoma „tai, kas yra“, tuomet tinkamos ir įvairios interpretacinės technikos, vertybinė argumentacija, kuria remiantis esant konkrečiai situacijai randamas teisingas sprendimas⁹.

Kaip matyti, E. Mackuvienės pozicija, jog teisės vidiniais tyrimais (jurisprudencija) siekiama atsakyti į klausimą „kokia teisė yra“, o teisės išoriniais tyrimais (teisės mokslu) – į klausimą „kokia teisė turėtų būti“ yra kitokia nei W. Schrama nuomonė, jog teisės vidiniai tyrimai apima atsakymų paiešką tiek į klausimą „kokia teisė yra“ ir „kokia teisė turėtų būti“. Šį skirtumą lemia skirtingai suprantamas teisės objektas ir teisei priskirtos funkcijos. Šie klausimai bus plačiau aptarti kalbant apie kriterijus teisės mokslo tyrimams. Tuo tarpu šiame darbe vidiniais teisės tyrimais bus laikomi tiek *de lege lata*, tiek *de lege ferenda* tyrimai, kadangi studijos autorė laikosi nuomonės, jog teisės moksliniuose tyrimuose pakanka teisės normų analizės, loginių konstrukčių, vertybinių vertinimų, norint tiek įvertinti egzistuojančią teisinę realybę, tiek ir nustatyti esančio reguliavimo netobulumą ir spragas, t.y. savo nuožiūra atlikti tiek teisinių atsakymų į tam tikrus klausimus paiešką remiantis teisės normomis, tiek teisinės sistemos darnos tyrimus. Tuo tarpu „objektyvi“ teisė gali būti „atrandama“ tik tuo atveju, jeigu laikomės nuomonės, kad teisė yra objektyviai egzistuojanti.

Apie vidinių teisės tyrimų, atsakančių į klausimą „kokia teisė yra?“ poreikį iš apklaustųjų ekspertų aiškiausiai pasisakė teisės praktikai. Pavyzdžiui, apklausti teisėjai nurodė, kad Lietuvoje trūksta teisės doktrinos. Pasigendama tiek lietuvių autorių, tiek lietuvių kalba parašytos doktrinos įvairiais klausimais, su kuriais susiduria teismai. Dėl to teisėjai patys priversti atlikti tyrimus – o tai kokybės neužtikrina, kadangi teisėjai turi savo pagrindinį darbą, kuris ir taip yra intensyvus. Esant tokiai situacijai geriausiu atveju tyrimus atlieka teisėjų padėjėjai. Keletas tyrime apklaustų ekspertų nurodė, jog Lietuvoje trūksta teisės aktų, ypačingai tarptautinių konvencijų, turinio prasmės ir taikymo ypatumų išaiškinimo. Vienas teisėjas pabrėžė, jog pirmiausia turėtų būti kuriama doktrina, o ne teismų sprendimai konkrečiais klausimais, kad teisėjai, priimdami sprendimus, galėtų remtis doktrina, o ne patys kurti doktriną, kuria vėliau remtųsi teisės mokslininkai

Tačiau kalbant apie teisės mokslo tyrimais kuriamos doktrinos santykį su Konstitucinio Teismo nutarimais, situacija kitokia. Keletas ekspertų pateikė pavyzdį apie Konstitucinio Teismo nutarimą, kuriame jis išaiškino, kas yra šeima. Ekspertai pabrėžė, kad Lietuvoje nebuvo jokios teisinės doktrinos šia tema ir Konstitucinis Teismas iš esmės apibrėžimą sukūrė pagal savo vidines interpretacijas. Jei šiuo klausimu jau būtų buvusi teisinė doktrina, ekspertų manymu, tikėtina, kad kurdamas šeimos apibrėžimą teismas būtų ja vadovavęs ar bent jau atsižvelgęs. Vienas ekspertas iškėlė klausimą: ar galima nuspėti Konstitucinio Teismo nutarimų turinį pagal teisės doktriną? Ir pats atsakė, jog negalima. Anot jo, negalima dėl to, jog Lietuvoje teisės doktrinos paprasčiausiai nėra, ir vienintelis Konstitucinis Teismas ją

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat, p. 294.

kuria. Tačiau kyla klausimas, ar situacija bent kiek pasikeistų dėl to, jeigu teisės mokslininkai Lietuvoje kurtų teisės doktriną. Nors tiek pagal Konstituciją, tiek pagal Konstitucinio Teismo įstatymą Konstitucinis Teismas sprendžia, ar tam tikri teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai¹⁰; įstatymu¹¹ tik teismui suteikta teisė oficialiai aiškinti savo nutarimus¹², remiantis Konstitucinio Teismo praktika, šis teismas kuria oficialiąją konstitucinę doktriną¹³. Svarbu tai, jog Konstitucija apima visas teisinio reguliavimo sritis¹⁴. Todėl laikantis pozicijos, kad tik oficialioji doktrina yra teisinga, mokslininkų kuriama teisės doktrina aktuali tiek, kiek ji atitinka oficialiąją doktriną. Antai pasak G. Mesonio, „neoficialus Konstitucijos aiškinimas tėra „žodžio ir minties laisvės raiškos rezultatas“, mokslinės doktrinos įžvalgos yra subjektyvios ir „kitaip nei oficialioji konstitucinė doktrina, neturėdamos juridinio privalomumo garantijų, tik mokslinių argumentų pagrįstumu gali daryti įtaką oficialiam interpretuotojui bei tikėtis kada nors tapti oficialiomis“¹⁵. Šiuo atžvilgiu mokslininkų atliekami vidiniai teisės tyrimai, susiję su konstatavimu, kokia teisė yra bei kokia teisė turėtų būti, aktualūs tiek, kiek nagrinėjama klausimais savo pozicijos nėra išreiškęs Konstitucinis Teismas, arba tiek, kiek jie grindžiami Konstitucinio Teismo išaiškinimais.

Todėl, skirtingai nei bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų atveju, nieko nuostabaus, kai mokslinė doktrina grindžiama Konstitucinio Teismo išaiškinimais ir formuojamomis normomis. Šiame kontekste mokslininkų darbai Konstituciniame Teisme nenagrinėtais klausimais Konstituciniam Teismui reikalingi tiek, kiek jie padėtų išsirinkti tinkamiausią mokliškai pagrįstą teisės aiškinimą. Tyrime apklaustas Konstitucinio Teismo teisėjas pažymėjo, jog teisės mokslo tyrimai reikalingi tam, kad būtų atskleisti arba išryškinti teisinio reglamentavimo arba aiškinimo ir taikymo nepakankamumai bei neišbaigtumai, alternatyvūs modeliai, diskutuoti aspektai. Teisėjo manymu, Lietuvoje trūksta analitinių teisinių modelių pasirinkimo galimybių ir alternatyvų tyrimų, kuriais būtų atskleidžiama, ką gali rinktis teisėkūros subjektas ar oficialus teisės interpretatorius.

Antra vertus, tai, kad egzistuoja oficialioji konstitucinė doktrina, nereiškia, kad negali egzistuoti mokslinė doktrina, nepriklausoma nuo Konstitucinio Teismo išaiškinimų. Net ir tuo atveju, jeigu mokslinė doktrina skirtųsi nuo oficialaus teisės aiškinimo konkrečiu klausimu, išlieka tikimybė, jog kad ir praėjus tam tikram laikotarpiui oficialusis teisės interpretatorius pakeis doktriną, jei tokio pakeitimo poreikis bus pakankamai tinkamai pagrįstas. Be to, mokslinė konstitucinė doktrina gali paskatinti įstatymų leidėją ar tautą pakeisti Konstituciją, jei joje numatomas reguliavimas taptų nesuderinamas su visuomenės nuostatomis ar lūkesčiais.

Kalbant apie teisės vidinius tyrimus, atsakant į klausimą „kokia teisė turėtų būti“, šių tyrimų poreikį daugiausia pabrėžė politikai, tačiau paminėjo tiek teisės teoretikai, tiek praktikai. Tyrimų „kokia teisė turėtų būti“ galimos dvi pagrindinės rūšys. Pirma, galima vykdyti nuolatinį teisinės sistemos ar tam tikros reguliavimo srities darnos monitoringą stebint, ar naujai priimami teisės aktai neprieštarauja anksčiau priimtiems, ar nėra teisinio reguliavimo spragų, ar nėra reguliavimo persidengimo ir pan. Daugelis apklaustųjų nurodė, kad reikalingi tyrimai, kuriais būtų stebimas tam tikrų institutų reguliavimas nuo jų atsiradimo politikų darbotvarkėse iki teismų sprendimų konkrečiais klausimais – kiek pasikeitė reguliavimo tikslo idėja, ar ji nėra iškraipyta. Mokslininkai turėtų sekti situaciją ir

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucijos (Žin., 1992, Nr. 33-1014) 102, 105 straipsniai.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymo (Žin., 1993, Nr. 6-120) 1, 63 straipsniai.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymo (Žin., 1993, Nr. 6-120) 61 straipsnis.

¹³ Konstitucinio Teismo pirmininko 2012 m. vasario 1 d. įsakymas Nr. 4B-5 Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo interneto svetainės skyriaus „Oficialioji konstitucinė doktrina“.

¹⁴ 2004 m. gegužės 25 d. Konstitucinio Teismo nutarimo Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Žin., 2004, Nr. 85-3094) 2 konstatuojamosios dalies 1 punkte teigiama: „Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Ji nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu“. Anot prof. V. Sinkevičiaus, „(...) Konstitucija yra visą teisės sistemą integruojantis ir visą teisinį reguliavimą nukreipiantis, jo turinį lemiantis teisės aktas“ (Sinkevičius, V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/17.pdf>).

¹⁵ Mesonis G. Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai, Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 66, 89.

signalizuoti, kai teisinė praktika nusirutulioja ne taip, kaip buvo sumanyta įstatymų leidybos procese. Kitas, bene dažniausiai paminėtas tyrimų „kokia teisė turėtų būti“ pobūdis yra konkrečiai paaiškėjusių problemų sprendimo paieška. Natūralu, kad politikams aktualiausia ir daugiausia naudos iš mokslinių tyrimų, kuriais identifikuojama teisinio reguliavimo problema ir pateikiami jos sureguliuavimo variantai. Vieno eksperto teigimu, idealu, kai mokslininkai numato tuos atvejus, kur gali iškilti problemos teisės taikymo praktikoje, pastebi ir pasiūlo ištaisyti netinkamą reguliavimą prieš tai, kai teismams prisireikia taikyti tokius įstatymus, kai teisėjas negali pasakyti „žinot, čia nesąmonė parašyta“.

Antroji tyrimų grupė – tai išoriniai teisės tyrimai.

Jau buvo minėta, kad Lietuvos mokslininkė E. Mackuvienė tokius tyrimus vadina teisės mokslu, sutapatindama juos su tyrimais, kuriais siekiama atsakyti, kokia teisė turi būti. Anot mokslininkės, šiuo atveju tyrėjai teisę traktuoja kaip socialinės prigimties darinį, kurį sukuria įstatymų leidėjas, teisėjai, arba jis formuojasi visuomenėje paprotiniu būdu. Mokslininkai tyrinėja ir siekia pažinti šį socialinės prigimties darinį – visuomenės pripažįstamuose teisės šaltiniuose išreikštų normų visumą kompleksiskai, ieško šios visumos dėsningumų¹⁶. Tokio pobūdžio tyrinėjimai greičiau atsakytų į klausimą „kokia teisė yra“ žvelgiant iš ne teisininko perspektyvos, bet ne į klausimą „kokia teisė turėtų būti“. Klausimas „kokia teisė turėtų būti“ svarstytinas dviem aspektais: pirma, kokias egzistuojančios teisės sistemines spragas reikėtų panaikinti, ir antra, kur reguliavimo trūksta (visuomeniniai santykiai apskritai nesureguliuoti), jis neberekalingas ar neadekvatus. Jei ieškant atsakymo į pirmąjį klausimą gali užtekti paties teisinio reguliavimo analizės, atsakymo į antrąjį klausimą paieška veda už teisės ribų.

Taigi šiame darbe „išoriniais teisės tyrimais“ vadinami tie tyrimai, kurie ne iš teisės sistemos, o iš faktinių visuomeninių santykių suponuoja teisinio reguliavimo arba dereguliacijos poreikį. Kitaip tariant, išoriniai teisės tyrimai leidžia pamatuoti, kiek teisės norma yra veiksminga realiame gyvenime, ar užsibrėžtas teisinio reguliavimo socialinis tikslas yra pasiektas, ar, atvirkščiai, yra teisinio reguliavimo trūkumas. Todėl išoriniais teisės tyrimais tiriama teisinės sistemos darba su jos funkcionavimo kontekstu ir kultūra¹⁷.

Tokių tyrimų poreikis atsispindėjo iš esmės visų apklaustųjų pateiktuose atsakymuose, tačiau labiausiai jų poreikį pabrėžė teisės teoretikai. Vienas teoretikas nurodė, kad teisės tyrimų poreikį lemia nežinojimas, ką daryti vienoje ar kitoje situacijoje. Teisės sistema turi būti stebima, pertvarkoma pagal atsirandančius poreikius. Visuomenė nėra pastovi – ji keičiasi, keičiasi užimamos pozicijos, vertybės, elgesys. Pagal tai reikia keisti ir reguliavimą. Mokslininkai ir yra ta grandis, kuri turi surasti atsakymus, nurodyti, kur visuomenėje kažkas pasikeitė ir kaip tuos pasikeitimus perkelti, transformuoti į teisinę sistemą. Kitas ekspertas antrina, jog teisės tyrimų poreikį lemia visuomenės vystymasis: ekonominis, kriminogeninis, verslo struktūrų vystymasis. Atsiranda nauji socialiniai reiškiniai, kuriuos reikia arba nereikia „suteisinti“. O to įvertinimą turėtų atlikti mokslininkai. Įvertinimo pasekmėje nebūtinai turi būti teisės aktas, gali būti ir atvirkščiai – įvertinus naują socialinį reiškinį prireiks tam tikrų sričių reguliavimą palengvinti, sumažinti. Be to, teisė vis labiau plečia reguliavimo ribas, natūralu, kad poreikis vertinti reguliavimo ir visuomenės gyvenimo atitikimą irgi didėja. Svarbus mokslininkų uždavinys – įvertinti, ar naujo reiškinio teisinis reguliavimas bus sėkmingas, kaip konstruoti teisės normas, kad jos ne tik būtų suderinamos su teisine sistema, bet ir būtų priimtinos ir gyvos visuomenėje. Vieno praktiko teigimu, teorinių tyrimų turime, tačiau jų pritaikomumas praktikoje labai abejotinas. Jo teigimu teisiniuose tyrimuose labiausiai trūksta susiejimo su praktika. Šis ekspertas siūlo daryti kompleksinius tyrimus, apimančius teoriją ir praktiką. Remiantis šios studijos terminologija, ekspertas siūlo neapsiriboti teisės vidiniais tyrimais, bet juos sieti su išoriniais tyrimais.

¹⁶ Mackuvienė, E. Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslininkų problema // Socialinių mokslų studijos, 2010, Nr. 1(5), p. 294.

¹⁷ Schrama, W. How to Carry out Interdisciplinary Legal Research. Some Experiences with an Interdisciplinary Research Method // Utrecht Law Review, 2011, 7(1), p. 148

Tiek vidiniai, tiek išoriniai teisės tyrimai yra svarbūs atskiruose kontekstuose ir siekiant skirtingų tikslų. Tačiau svarbu tai, kad kokybiškai atlikti išorinį tyrimą (t.y. atsakyti į klausimą, kokia turėtų būti teisė atsižvelgiant į visuomenės poreikius) įmanoma tik atsakius į klausimus „kokia yra teisė?“ ir „kokia teisė turėtų būti?“ išimtinai teisės sistemos rėmuose. To nepadarius, yra didelė tikimybė, kad naujas reguliavimas dar daugiau sutrikdys teisinės sistemos darną.

Atskirai aptartini lyginamieji valstybių tyrimai. Ekspertai, daugiausia politikai, pabrėžė, jog lyginamieji tyrimai Lietuvoje reikalingi, ypač tais atvejais, kai atsiranda naujų reguliuotinių sričių. Kitaip tariant, pabrėžtas lyginamųjų valstybių teisės tyrimų poreikis teisės recepcijos tikslais.

Pagal pirmiau pateiktą klasifikaciją lyginamieji valstybių tyrimai gali būti tiek vidiniai, tiek išoriniai. Ekspertai pabrėžė, jog pastaruoju metu ypatingai populiarūs ir dažnai vykdomi didelės reikšmės neturintys lyginamieji valstybių reguliavimo tyrimai, kuriuose analizuojamas tam tikros visuomenės gyvenimo srities ar tam tikro teisės instituto teisinis reguliavimas, paprastai sugrupuojant apžvelgtas valstybes į grupes pagal jų naudojamus modelius. Tokie tyrimai neturi praktinės reikšmės, jie naudingi tik akiračio praplėtimui. Remiantis tokia analize (dažnu atveju – apžvalga) neįmanoma apsispręsti, kuris reguliavimo modelis Lietuvoje būtų tinkamiausias. Geriausiu atveju tokius tyrimus galima laikyti pirminiu etapu, galimų reguliavimo modelių išaiškinimu. Tuo tarpu išsiaiškinus konkrečius modelius reikėtų atlikti gilesnę analizę, tai, pagal anksčiau pateiktą skirstymą, būtų jau nebe vidinis teisės tyrimas, bet išorinis tyrimas, t.y. tirama, kiek siūlomas reguliavimas būtų efektyvus ir priimtinas Lietuvoje. Ekspertai pabrėžė, kad ne visas iš užsienio perimtas teisinis reguliavimas prigijja mūsų teisinėje sistemoje. Tą lemia tradicija, religija, kultūra, istorija, mentalitetas, socialinė, teisinė elgsena ir daugelis kitų veiksnių. Būtent tokio pobūdžio tyrimų Lietuvoje ir trūksta.

Taip pat tiek vidinius, tiek išorinius tyrimus apimanti atskira ekspertų įvardinta teisės mokslo tyrimų grupė – tai teisės mokslo plėtojimą skatinantys tyrimai – mokslinės diskusijos. Tokio pobūdžio tyrimai aktualiausi teisės mokslininkams. Jie pabrėžė, kad šiuo metu teisės mokslininkų gretose susiklostę tokie santykiai, kad mokslininkai vengia vienas kitą kritikuoti. Tai susiję su tuo, kad Lietuva yra nedidelė valstybė, teisės mokslininkų nedaug ir nori nenori vienas su kitu yra susiję. Kritikos išreiškimas kito mokslininko atžvilgiu laikoma tam tikra nepagarba. Tačiau kritikos stygius „migdo“ mokslą – kuo toliau, tuo labiau ryškėja tendencijos, kad jei vieną sritį imasi nagrinėti vienas mokslininkas, tai tampa jo interesų sritimi ir kitiems lyg ir nepridera į šią sritį kištis. Susidaro situacija, kad kiekvienas mokslininkas turi tam tikrą savo tyrinėjimų sritį, kur nauji mokslininkai nereikalingi. Užbėgant už akių, tokį požiūrį patvirtinta ir „naujumo“ bei „ištirtumo“ reikalavimų iškėlimas mokslo darbuose – galima manyti, kad jeigu tema jau yra tyrinėta, kitiems mokslininkams, nepaisant to, jog temą galima vertinti ir kitais aspektais ar savo išvadas (gal būt ir prieštaraujantis prieš tai tyrinėtuose darbuose prieitoms išvadoms) grįsti skirtingais argumentais, darbą atlikti naudojant kitokius metodus ir pan., nebereikėtų tos temos analizuoti. Tačiau norint tobulinti teisės mokslo tyrimų kokybę mokslinė diskusija neabejotinai reikalinga. Kai nėra konstruktyvios kritikos, darbų kokybė nėra tikrinama. Pasak vieno eksperto, atsiranda įvairių grafomanų, kurie tik rašo, atlieka tyrimus, nesvarbu koks jų turinys ir teorinė bei praktinė reikšmė, ir iš tiesų būtų net geriau, jei tokie tyrimai nepasiektų visuomenės. Tokia praktika be kritikos ir mokslinės diskusijos yra ydinga: neskatinama ne tik mokslo plėtra (įvairesnių metodų, argumentacijos naudojimas), bet ir tampa nebeaišku, kuris mokslininkas išties yra geras mokslininkas, kuri sritis yra tinkamai išplėtotą, nes kiekvienoje srityje specializuojasi po atskirą asmenį. Buvo išreikšta pozicija, kad mokslinė diskusija reikalinga ir tomis temomis, kuriomis yra pasisakęs Konstitucinis Teismas. Jei oficialiojo konstitucinės doktrinos aiškintojo išaiškinimus priimsime kaip absoliučią ir nekeičiamą tiesą, teisės mokslas taps „užsikonservavęs“ ir po kurio laiko nebeatitinkantis visuomenės realijai. Žinoma, laikantis nuomonės, kad teisė yra objektyviai egzistuojanti ir nekintanti, oficialioji doktrina gali būti „nepajudinama“. Tačiau net ir oficialiąją doktriną prilyginus teisės aktui, nereikia, kad teisės sistemos ribas peržengiantys tyrimai negali parodyti, kad ir oficialiojo konstitucinės

doktrinos kūrėjo aiškinimas yra nenuoseklus, arba pasenęs, arba nepriimtinas visuomenėje ir todėl turėtų būti koreguotinas.

II. TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ VERTINIMO KRITERIJAI

Apklausoje dalyvavusiems ekspertams buvo užduotas klausimas, kaip jie įsivaizduoja, kokius kriterijus turi tenkinti teisės mokslo tyrimas, kad jis būtų vertingas, skaitomas, juo būtų remiamasi priimant politinius sprendimus. Pagrindinis ekspertų atsakymas, dominavęs iš esmės visuose pateiktuose atsakymuose – teisės mokslo tyrimai turi atitikti bendruosius mokslinius reikalavimus, tokius, kaip naujumas, aktualumas, teorinė arba praktinė svarba, tinkamų kelių metodų parinkimas ir pan., savo atsakymų išsamiai nedetalizuojant ir nepagrindžiant. Tačiau šios studijos autorei *a priori* kyla klausimas, ar apskritai teisės mokslo tyrimams gali būti taikomi bendrųjų mokslinių tyrimų reikalavimai, ar teisė yra laikoma mokslu. Be to, ekspertų atsakymuose buvo pateikta ir papildomų kriterijų, tačiau tokių įvairių, kad juos aptarti būtų tikslinga prieš tai išanalizavus ko apskritai gali būti tikimasi iš teisės ją tyrinėjant, ar teisės mokslo tyrimams taikytini bendrieji mokslo tyrimai, kokia gali būti teisės tyrimų specifika lyginant su kitomis mokslo šakomis ir pan.

Kriterijai teisės mokslo tyrimams glaudžiai susiję su reikiamų tyrimų pobūdžiu. Formuluojant poreikį automatiškai teisei priskiriamos tam tikros savybės, t.y. įsivaizduojamos teisės galimybės išspręsti tam tikrą problemą ar gauti tam tikrą rezultatą. T.y. tiek formuluojant teisės tyrimų poreikį, tiek nustatant kriterijus, pagal kuriuos tyrimas bus įvertintas kaip tinkamas, teisei priskiriamos tam tikras savybių rinkinys. Kitaip tariant, egzistuoja tam tikri teisės reiškinių supratimo variantai (ontologija), įsivaizduojamos teisės vaidmens/poveikio ribos bei požiūris į jų įvertinimo galimybes (epistemologija).

Norint apibūdinti, ar teisės tyrimo objektas pasižymi tais pačiais požymiais kaip ir kitų mokslo šakų tyrimo objektas, pirmiausia reikia išsiaiškinti pagrindinius teisės tyrimo objekto bruožus. Yra daug teisės kilmės bei sampratos mokyklų, savaip apibūdinančių teisės požymių. Šio darbo tikslas nėra išsamiai išanalizuoti įvairių teisės sampratų ir kilmės teorijų, tačiau čia svarbi jų įvairovė. Teisė gali būti suprantama ir kaip įstatymų leidėjo privalomos taisyklės, ir kaip dievo dovana žmonėms, ir kaip objektyviai egzistuojantis teisingumo jausmas, kurį reikia atrasti, ir kaip teisėjų kuriamos taisyklės atskirais gyvenimo atvejais, ir kaip visuomenės susitarimas tais klausimais, kuriais prireikia reguliacinių priemonių. Pavyzdžiui, E. Mackuvienė apibendrintai išskiria devynis teisės mokslo tyrimo objektus. Pirmą, teisė – privalomos elgesio taisyklės, įtvirtintos statutiniuose šaltiniuose. Antra, teisė yra tai, ką daro teismai, t.y. teisė yra išskirtinai socialinė praktika. Trečia, teisė yra visa tai, ką taikydami patikimus teisinio samprotavimo metodus formuoja teisės doktrinos plėtotojai. Ketvirta, teise laikytina ne tai, ką daro teismai, o tai, ką jie darytų, jei jie funkcionuotų nepriekaištingai idealiai. Penkta, teisė yra ne realiai valstybėje priimtos ir visuomenei privalomos teisės normos, o tokios normos, kurias priimtų idealus įstatymų leidėjas. Šešta, teisė – ne realiai egzistuojanti teisės doktrina, o tai, ką suformuluotų teisės mokslininkas, jei samprotautų maksimaliai racionaliai ir nepriekaištingai, įvertinęs visą žinomą informaciją, visas aplinkybes ir argumentus. Septinta – teisė yra ne tik ir ne tiek propoziciniai teiginiai (normos, taisyklės, principai), kiek instituciniai faktai – abstrakčios kategorijos, virtualūs faktai. Aštunta, teisė gali būti skiriama į dvi kategorijas: duotąją teisę (egzistuojantys teisės aktų tekstai, teismų praktika, parengiamieji dokumentai) ir išvestinę teisę (tai, ką formuoja teisinė doktrina). Devinta – teisė yra tai, kam konkreti visuomenė turi paklusti¹⁸. Skirtingos teisės sampratos ne tik egzistuoja lygiagrečiai; dominuojančios teisės sampratos kito istoriškai. Pavyzdžiui, Ričardas A. Posneris *Journal of Legal Studies* pirmojo numerio pratarmėje rašė, jog žurnalo tikslas yra taikyti mokslo metodus tyrinėjant teisės sistemą. Kaip biologija tyrinėja gyvus organizmus, astronomija – žvaigždes, ekonomika – kainų sistemą, taip teisės mokslas turėtų tyrinėti teisės sistemą¹⁹. Remiantis R. Feldmano veikalu, kuriame jis tyrinėjo

¹⁸ Mackuvienė, E. Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslininkų problema // Socialinių mokslų studijos, 2010, Nr. 1(5), p. 295-298.

¹⁹ Posner, R. A. Afterword, 1 J. Legal Studies 437 (1972).

teisės sampratos kaitą JAV istoriniu aspektu, teisę suvokiant kaip objektyviai egzistuojančią ir nekintančią būtų galima atrasti universalius natūralius žmonių veiklos reguliavimo principus, kurie būtų visuotinai priimtini ir suprantami. 19 amžiuje tokiie teisės mokslo tyrimai buvo analogiški tuometiniams gamtos mokslo tyrimams. Tačiau toks požiūris neatnešė aiškumo ar universalaus sutarimo dėl teisės principų. JAV mokslininkai, tyrinėję teisę kaip gamtos mokslus, griežtai pasisakė už vergiją Civilinio karo metu²⁰. Nepavykus teisės tirti kaip gamtos mokslo objekto, iškilo kita – progresyvistų – mokykla, kurioje buvo laikomasi nuomonės, jog teisė yra ne taisyklės, bet įstatymų leidėjų vykdoma politika. Progresyvistai teigė, kad įstatymų leidėjai ir administracinių įgaliojimų turėtojai turėtų taikyti socialinius mokslus norėdami vykdyti tinkamą politiką. Po progresyvistų iškilo teisės realistų mokykla, kurie teigė, jog įstatymai ir precedentai yra neapibrėžti ir galintys turėti daug išaiškinimo variantų. Realistų manymu, teisėjai ir teisės mokslininkai galėjo naudotis teisės mokslu norėdami geriau suprasti save²¹. Kaip matyti, tiek teisės objektas gali būti suvokiamas skirtingai, tiek skirtingai galima vertinti ir lūkesčius iš teisės, kaip socialinio fenomeno.

Nors teisės sampratų yra daug, tačiau jas visas galima priskirti dviem ontologinėms kryptims: vienoje sampratoje teisė laikoma objektyviai egzistuojančia, nepriklausančia nuo žmogaus valios. Prie šios grupės patektų dieviškosios kilmės teisės samprata, pirminė prigimtinės teisės samprata (be modifikacijos, kad viena teisės dalis yra kintanti), idealiosios teisės samprata ir kt. Antroji teisės tyrinėjimo objekto sampratų grupė – teisė laikoma atskirų individų ar visuomenės kūrybos vaisiumi. Todėl atliekant teisės tyrimus visada reikia įvertinti, ar teisės objektas suprantamas kaip egzistuojantis objektyviai, ar subjektyviai.

Toliau, norint išsiaiškinti, ar teisės moksle taikytini bendrieji mokslo metodai, svarbu, ar teisė, kaip tyrinėjimo objektas, pasižymi tokiomis pačiomis savybėmis, kaip ir kitų mokslo šakų tyrimo objektai. Laikantis nuomonės, kad teisė yra objektyviai egzistuojanti, nepriklausanti nuo individų, teismų, įstatymų leidėjo ar kitų subjektų valios, panašiai kaip ir pasaulis, kurį tyrinėja mokslas, būtų galima teigti, kad teisė, kaip tirtina sritis, yra analogiška kitų mokslo šakų tyrimo objektams.

Tačiau manant, kad teisė yra subjektyvi ir ją galima suprasti, aiškinti, argumentuoti, kritikuoti skirtingai, pagal asmens turimas žinias, vertybes, vidines nuostatas, loginį mąstymą ir t.t., teisės tyrinėjimo objektas skiriasi nuo kitų mokslo šakų tiriamo objekto. Nors mokslininkai nepriėję bendros nuomonės dėl to, kas yra mokslas, kalbėti apie mokslo objektą yra lengviau – tai yra mus supanti aplinka. Mokslininkai, analizavę teisės ir mokslo ryšį, išskyrė keletą teisės tyrinėjimo ir mokslo tyrinėjimo objektų skirtumų (reikia turėti omenyje, kad šiuo atveju nekalbama apie idealiąją arba objektyviąją teisę). Pirma, teisė yra nuolat kintanti: kinta tiek žmonių elgesys, santykiai, kuriems taikytinos teisės normos (t.y. atsiranda naujos technologijos, nauji reguliavimo ar dereguliacijos poreikiai), tiek ir vertybiniai standartai (požiūrių kaita, kultūrų perėmimas, globalizacija. Pvz. ksenofobijos, rasizmo draudimas, lygių galimybių vyrams ir moterims suteikimas ir pan.)²². Antra, skirtingai nei kitų mokslo šakų objektas, teisė yra glaudžiai susijusi su morale²³.

Taigi laikantis nuomonės, kad teisės tyrimo objektas turi tam tikrų skirtumų nuo kitų mokslo šakų tyrimo objekto, atitinkamai vertintinas bendrųjų mokslo metodų taikymas teisiniuose tyrimuose. Robino Feldmano teigimu, naudoti mokslo tyrimų metodus teisiniuose tyrimuose neatsižvelgiant į teisės objekto specifiką būtų tas pats, kas sakyti: „norėdami paskatinti arklį greičiau šuoliuoti, atleiskite rankinį stabdį ir truktelėkite vadeles“²⁴.

²⁰ Feldman, R. Law's Misguided Love Affair with Science. Prieiga per internetą: http://works.bepress.com/robin_feldman/2/

²¹ T.p.

²² Feldman, R. Historic Perspectives on Law and Science. Stanford Technology Law Review, 2009, 1.

²³ Feldman, R. Law's Misguided Affair with Science. Prieiga per internetą: http://works.bepress.com/robin_feldman/2/, p. 6, 19.

²⁴ Feldman, R. Historic Perspectives on Law and Science. Stanford Technology Law Review, 2009, 1.

Išsiaiškinus teisės tyrimo objekto ir mokslinio tyrimo objekto santykį, svarbu ir tai, kiek mokslo tyrimas (ne mokslo tyrimo objektas!) laikytinas objektyviu, ir apskritai, ką reiškia objektyvumas moksle. Tai išanalizavus bus lengviau suvokti objektyvumo poreikį ir galimybes teisiniuose tyrimuose.

Dažnai kalbant apie mokslą, pabrėžiama, kad moksliniai tyrimai turi būti objektyvūs. Objektyvumas nebūtinai reiškia, kad nustatoma objektyvi tiesa. „Objektyvumas tyrime“ taip pat gali reikšti a) informacijos gavimo metodą; b) tam tikru metodu gautą informaciją; c) ketinimus tų, kurie naudoja tą metodą. Taigi, vieniems mokslo objektyvumas apibūdina gautos informacijos teisingumą ir požymius, kitiems – metodo pagrįstumą²⁵.

Yra įvairių epistemologinių požiūrių dėl mokslo tyrimo objektyvumo ir subjektyvumo. Atsižvelgdami į tai, kad mokslo teorijos kuriamos remiantis stebėjimais, loginio pozityvizmo šalininkai teigia, kad kuo daugiau turime įrodymų remiantis empiriniais stebėjimais, tuo objektyvesnė tiesa nustatoma: teiginiai laikomi įrodytais tik tada, kai juos patvirtina empirika. Tuo tarpu subjektyvistų teigimu, kiekvienas mokslininkas remiasi savo patirtimi ir sau priimtiniais tyrinėjimo metodais, todėl ir stebėjimas gali būti nepatikimas. Jis ribotas ne tik dėl instrumentų, kurie naudojami tuo metu, bet ir dėl patirčių, kurias turime stebėdami, bei dėl kultūrinės aplinkos, kurioje gyvename. Tam, kad galėtume pripažinti bendrą tiesą, turime remtis visiškai tų pačių prielaidų visuma. Karlo Poperio teigimu, niekas negali garantuoti, kad generalizacija net iš tiesioginio stebėjimo yra teisinga, dėl to indukcija yra mitas²⁶.

Šios dvi teorijos yra kraštutinės. Šiuo metu mokslo bendruomenėje vyrauja nuomonė, kad mokslo teorijos negali būti įrodomos stebėjimais, tačiau tikimybė, kad teorija yra teisinga, gali būti stipriai padidinta įrodymais. Atskiros mokslo šakos turi savo pagrindinius tyrinėjimo metodus – antai biologijos tyrimai grindžiami indukcinio metodu, kai pagal daugelį pavyzdžių daromi atitinkami grupavimai, tuo tarpu matematikos – dedukcinio. Jei teisę (tyrimo objektą) suprantame kaip objektyviai egzistuojančią, laikantis loginio pozityvizmo šalininkų nuomonės, mokslininkai vienas po kito „atranda“ objektyviai egzistuojančią teisę. Tose srityse, kur objektyvioji teisė jau yra atrasta, nebeverta atlikti tyrimų, nes viskas jau yra pasakyta. Tokiu atveju galima laikytis nuomonės, kad teisės tyrimuose įmanoma taikyti dedukcinį metodą: žinant pamatines vertybes ar principus galima daryti dedukcines išvadas įvairiems atvejams. Jei teisę (tyrimo objektą) suprantame kaip objektyviai egzistuojančią, tačiau laikomės subjektyvistų nuomonės, nepaisant to, kad teisė egzistuoja objektyviai, dedukcinio metodo taikymas tampa neįmanomu: neišeitų atrasti objektyviai egzistuojančią tiesą remiantis subjektyviai suvokiamais pagrindiniais tyrimo atskaitos taškais. Tokiu atveju galima kalbėti apie objektyvios tiesos atradimą remiantis indukcinio metodu: kiekvienas mokslininkas, remdamasis empiriniais tyrinėjimais, subjektyviai pasirinkdamas stebėjimo objektus ir metodus, prisideda prie tikrosios tiesos paieškos. Tokiu atveju tas pačias sritis gali tyrinėti daugybė mokslininkų – kiekvienas tai jų atliks savaip. Mokslinė diskusija, debatai, skirtingų metodų, argumentacijos naudojimas tokiu atveju tik prisidės prie objektyvios tiesos paieškos. Teisiniai debatai galėtų prisidėti prie progreso identifikuojant esmines koncepcijas ir kuriant teisės teoriją²⁷. Tačiau jei teisę laikome subjektyvia, tokia, kaip ją supranta atskiras individas (ar tai būtų paprastas žmogus, įstatymo leidėjas, teisėjas ir pan.) – ar remtumėmės loginio pozityvizmo, ar subjektyvizmo mokyklomis, konstruktyviai remtis dedukcijos metodu teisėje vargu ar pavyktų, kadangi net ir taikydami tuos pačius metodus, atlikdami tokius pačius stebėjimus, mokslininkai skirtingai suvoktų savo tyrinėjimų objektą. Šiuo atveju tyrimais ne užtikrinama, kad bus atrasta tikroji tiesa, bet apytikriai sutikslinkama tai, kas tuo metu iširta. Turint tai omenyje, teisę, ją suvokiant kaip nuo individo supratimo priklausantį objektą, socialiai reikšmingai įmanoma tyrinėti tik indukcijos būdu.

²⁵ T.p.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Schrama, W. How to Carry out Interdisciplinary Legal Research. Some Experiences with an Interdisciplinary Research Method // Utrecht Law Review, 2011, 7(1), p. 159.

Ekspertai labai skirtingai atsakinėjo į klausimus apie teisės mokslo tyrimų poreikį dėl minėtųjų sampratų skirtumų. Antai vienas mokslininkas teigė, kad teisiniuose tyrimuose atskaitos tašku turi būti visuomenės moralė, o teisės sistema vertinama pagal tai, kiek ji atitinka moralę. Tokia nuomonė suponuoja požiūrį, kad teisė yra objektyvi (atitinkanti visuomenės moralę), o teisės sistema turi būti konstruojama pagal jos reikalavimus. Tuo tarpu ekspertas praktikas teigia, kad teisės mokslo tyrimų gali būti daug ir įvairių, kad ir toje pačioje srityje. Jo teigimu, bus tik geriau, jei mokslininkai atlikinės daugiau tyrimų, remsis skirtingomis teorijomis, naudosis skirtingomis metodologijomis. Tokia nuomonė atskleidžia, kad ekspertas mano, jog teisės mokslo tyrimai gali būti subjektyvūs ir įvairūs.

Atsižvelgiant į tai, kad mokslo tyrimo objektas ir teisės tyrimo objektas yra skirtingi, optimalūs tyrimo metodai taip pat nesutampa. Nemažai autorių pabrėžia, kad teisės mokslo tyrimų vykdymas remiantis bendraisiais mokslo metodais yra netinkamas, kadangi (teisę suvokiant kaip kintantį reiškinių) tyrimas tampa suvaržytas. Pvz., Schrama nurodo, kad daugeliu atžvilgiu teisės mokslo tyrimai yra netipiški mokslo tyrimai, lyginant su kitų disciplinų mokslo tyrimais, kuriuose remiamasi daugmaž tais pačiais bendrai priimtais metodais ir kurių rezultatai yra objektyvesni²⁸. Anot Feldmano, ir žmogiška prigimtis, ir teisinio diskurso struktūra veda teisę link to, kas nauja ir nenuspręsta. Kai teisiniams tyrimams skolinamasi įprastus mokslo metodus, evoliucijos ir pritaikomumo besikeičiančioms sąlygoms procesas sustoja²⁹. Pavyzdžiui, teisėje, skirtingai nei gamtos moksluose, eksperimento naudojimas įmanomas toli gražu ne visais, o tik išimtiniais atvejais. Teisėje eksperimentas įmanomas nebent stebėjimu, kaip tam tikras teisinis reguliavimas priimamas visuomenėje, kokį turi poveikį. Tokie eksperimentai įmanomi tik ilgalaikiuose išoriniuose tyrimuose. Tačiau teisėje, ypatingai teisės vidiniuose tyrimuose, labai dažnai taikomi loginiai argumentacijos metodai, iškeliami teoriniai modeliai ir vertinamas jų tinkamumas.

Grįžtant prie ekspertų išreikštų nuomonių apie bendrųjų mokslo metodų taikymo poreikį teisės mokslo tyrimuose, verta kiekvieną nurodytą reikalavimą aptarti plačiau prieš tai išdėstytų teorijų kontekste.

Ar aktualus naujumo reikalavimas teisės mokslo tyrimuose? Daugelis ekspertų paminėjo, kad teisiniai tyrimai turi tenkinti naujumo reikalavimą, tuo tarpu tik keli pabrėžė, kad tyrimai gali būti vykdomi ir jau nagrinėta tema, svarbu, kad būtų pasirinkti kiti tyrimo metodai ir tos pačios srities, tų pačių klausimų tyrinėjimas gali atnešti skirtingą rezultatą. Pagal tai kas aptarta, laikantis nuomonės, kad teisė egzistuoja objektyviai, jau tyrinėtą sritį tirti iš naujo nėra poreikio, t.y. laikantis tokio požiūrio, naujumo reikalavimas teisiniuose tyrimuose aktualus. Tuo tarpu visais kitais atvejais (jei manoma, kad teisė gali būti suprantama skirtingai bei manant, kad moksliniuose tyrimuose neišvengiama subjektyvumo) - net ir ištyrinėtų sričių tyrimai yra reikalingi, kadangi jie turi pridėtinės vertės. Pirma, tai skatintų mokslinę diskusiją ir prisidėtų prie teisės mokslo plėtotės, atskleistų atliktų tyrimų ginčytinas ar silpnas vietas, antra, metodų gausa, tiriamų faktų, argumentų apimtis leistų akumuliuoti tiek praktiškai, tiek teoriškai patikimesnį darbą. Todėl vertinant apklaustų ekspertų atsakymus, peršasi išvada, jog reikia tyrimų tose srityse, kurios dar nebuvo nagrinėtos, o ne gilesnių, išsamesnių tyrimų tam tikra tematika. Natūralu, kad esant nedideliame teisinės sistemos iširtumui (apie tai bus kalbama dalyje apie tyrimų temas), ekspertų nuomone, prioritetas turėtų būti teikiamas ne giluminei, bet kuo daugiau sričių apimančiai analizei. Tiesa, mintį, kad mokslo tyrimams naujumo kriterijus gali būti taikomas tik apsirdraudžiant, kad tyrimu nebūtų plagijuojamas jau atliktas tyrimas, iš esmės paminėjo tik mokslininkai. Tačiau apskritai, jų manymu, mokslinė diskusija tais pačiais, jau tyrinėjtais klausimais skatina teisės mokslo raidą Lietuvoje.

Kalbant apie teisės mokslo tyrimų aktualumą (savalaikiškumą), daugelis ekspertų (daugiausia politikai ir mokslininkai) taip pat nurodė, kad teisės mokslo tyrimai turi tenkinti ir šį reikalavimą. Vienas politikas akcentavo, kad vienas didžiausių iššūkių mokslininkams yra nuspėti, kokių sričių tyrimai bus

²⁸ Ten pat, p. 150.

²⁹ Feldman, R. Historic Perspectives on Law and Science. Stanford Technology Law Review, 2009, 1.

aktualūs po metų ar dvejų, kad galėtų laiku pradėti atlikti tinkamą, ne paskubomis atliktą tyrimą. Kitaip tariant – svarbu identifikuoti problemą ir laiku pasiūlyti variantą jai spręsti. Tačiau keliuose atsakymuose buvo nurodyta visiškai kitaip: reikia atlikti tyrimą kai atsiranda konkreti problema, siekiant išsiaiškinti, kaip tą problemą spręsti.

Kita gana aiškiai iš atsakymų išskiriama kryptis: teisės mokslo tyrimai turi būti vykdomi nuolat, kad matytume tam tikros srities teisinio reguliavimo prigimtį, „gyvavimą“ teisės aktuose bei visuomenėje, daromus pakeitimus bei teismų praktiką. Tokių tyrimų tikslas – prižiūrėti, kad teisinė praktika nenukryptų nuo to, kam buvo numatytas reguliavimas, kad jis atitiktų visuomenės poreikius. Remiantis pirmiau apibūdintu tyrimų skirstymu į vidinius ir išorinius, tokie tyrimai būtų kompleksiniai, apimantys tiek teorijos, tiek praktikos aspektus.

Dar vienas svarbus momentas, kurį pabrėžė ekspertai – moksliniai tyrimai turi būti grindžiami aktualia, nepasenusia informacija: tai aktualu tiek vidiniams teisės tyrimams, tiek išoriniams. Naudojant statistinę informaciją ji turi būti kaip įmanoma naujesnė, nurodomos problemos vis dar aktualios.

Inovatyvių metodų taikymo klausimas susijęs su naujumo reikalavimu. Svarbu tai, kad naujas teisės mokslo tyrimas nebūtų atliekamas ir panašiu metu, ir toje pačioje srityje, ir naudojant tuos pačius metodus kaip ankstesnis. Natūralu, kad ir tradiciniais mokslo metodais atliktas tyrimas turės tiek teorinės, tiek praktinės reikšmės, jei bus atliktas dar nenagrinėtoje srityje. Todėl, kai kurių ekspertų teigimu, inovatyvūs metodai automatiškai netampa kokybės ženklu, tačiau yra situacijų, ypatingai tais atvejais, kai tema yra analizuota ne kartą, kuomet inovatyvūs metodai padėtų į reiškinius pažvelgti kitaip nei tai buvo daroma anksčiau.

Atskirai aptartinas interdiscipliniškumo poreikis teisiniuose tyrimuose. Interdiscipliniškumo reikalavimas vis dažniau keliamas teisiniams tyrimams, tačiau mokslininkai pabrėžia, kad interdiscipliniškumo etiketė yra klįjuojama ne tik ten, kur jos reikia³⁰. Prisiminus teisės mokslo tyrimų skirstymą į vidinius ir išorinius, interdiscipliniškumo poreikis atsiranda kalbant apie antrąją tyrimų grupę. Tiriant teisės sistemos ryšį su jos išraiška visuomeniniame gyvenime neišvengiamai prireikia kitų teisės mokslų – sociologijos, statistikos, ekonomikos ir kt. žinių. Metodologiškai neteisinga daryti išvadas apie tai, kokį teisės aktas poveikį turės visuomenėje remiantis tyrimais be empirinių duomenų apie visuomeninį gyvenimą. Schrama nurodo, kad kalbant apie interdiscipliniškumo poreikį pirmiausia svarbu išsiaiškinti skirtumą tarp išorinio efektyvumo tikrinimo ir ne teisiųjų duomenų naudojimo suteikiant kontekstą teisiniam fenomenui. Kitaip tariant, svarbu riba tarp to, kokia tyrimo dalis bus „vidinė“, kokia – „išorinė“. Norint tyrimo akcentą dėti teisinio reguliavimo išorinio efektyvumo patikrinimui reikia stiprios metodologijos, kadangi teisiniai duomenys ir kiti (empiriniai) duomenys turės būti integruoti į vieną sistemą, jei norima daryti patikimas išvadas apie tai, ar teisinis reguliavimas pasiteisina, ar ne. Tuo tarpu tais atvejais, kai ne teisiniai duomenys naudojami apibūdinti kontekstui, taikomi ne tokie griežti metodologiniai reikalavimai. Tokiu atveju tai daugiau dviejų duomenų sistemų kombinacija nei integracija, kai teisiniai rezultatai iliustruojami empiriniais neteisinais duomenimis, tačiau nenaudojami siekiant įvertinti teisinio reguliavimo poveikio³¹. Todėl, remiantis Schrama, atliekant interdisciplininį tyrimą svarbu išsiaiškinti, koku tikslu reikalingas interdiscipliniškumas. Pagal tai ji išskiria dvi interdisciplininį tyrimų kryptis: vienašalį ir daugiašalius tyrimus. Vienašaliame tyrimui atlikti neteisiniai duomenys naudojami kontekstui išryškinti, naudojama nesudėtinga metodologija, dėl to tą kokybiškai atlikti gali ir specialių kitų mokslo šakų žinių neturintys teisės mokslininkai. Tuo tarpu interdisciplininį tyrimą gali atlikti tik keli skirtingų specializacijų mokslininkai arba mokslininkas, turintis pakankamai kitos nei teisės disciplinos žinių. Priklausomai nuo tyrimo pobūdžio, daugiašaliame

³⁰ Lax, J. R. The New Judicial Politics of Legal Doctrine. The Annual Review of Political Science, 2011, Nr. 14, p. 132; Schrama, W. How to Carry out Interdisciplinary Legal Research. Some Experiences with an Interdisciplinary Research Method // Utrecht Law Review, 2011, 7(1), p. 148;

³¹ Schrama, W. How to Carry out Interdisciplinary Legal Research. Some Experiences with an Interdisciplinary Research Method // Utrecht Law Review, 2011, 7(1), p. 150-152.

interdisciplininiame tyrime atsiranda problemų, būdingų tik šio pobūdžio tyrimams, iš kurių išskirtiniausios (lyginant su vienašaliais tyrimais) yra šios:

- klausimas, kaip suderinti dvi skirtingas disciplinas. Reikia rasti bendrą požiūrio tašką ir numatyti perspektyvą, kaip dviejų skirtingų disciplinų duomenys galės būti sugeneruoti.
- rizika, kad bus neteisingai suprasta kita disciplina. Tiek teisinę darbo pusę atliekantis mokslininkas, tiek kitos mokslo šakos mokslininkas turi turėti pakankamai žinių apie tyrimo specifiką kitoje disciplinoje.
- priklausomybė nuo sociologijos ar kitos disciplinos duomenų ribotumo. Teisiniuose tyrimuose naudojamos tam tikros sąvokos, kurios nebūtinai visais atvejais turi savo išraišką socialiniame gyvenime. Taip pat gali trūkti sociologinių, ekonominių ar kt. teisės šakų duomenų, duomenys gali būti per trumpo laikotarpio ar per seni.
- sunkumai išverčiant teises sąvokas į socio-empirinius ekvivalentus. Teisės aktų išraiška ir visuomeninės santvarkos atitikmenys dažnai skiriasi. Pavyzdžiui, moteris, teisiškai laikoma vieniša mama, realiame pasaulyje gali vaiką auginti kartu su vaiko tėvu.
- Klausimas, kokius ir kaip integruoti empirinius rezultatus į teisės mokslo tyrimą. Reikia atidžiai įvertinti, kokie duomenys svarbūs teisiniam reguliavimui, jo efektyvumo vertinimui; tiksliai nustatyti, kada išoriniai argumentai rodo, kad yra būtinybė keisti teisinį reguliavimą. Nėra taip, kad bet koks išorinis argumentas leistų daryti išvadą, kad teisinį reguliavimą reikia keisti. Pirmiausia išoriniai argumentai turi būti išversti į vidinius argumentus, tuomet pasveriamas, kuris argumentas stipresnis³².

Daugelis apklaustų ekspertų išskyrė poreikį sieti teisės teoriją su praktika. Iš esmės norint atlikti kokybišką teisės mokslo tyrimą, kuriame teorija būtų susieta su praktika, reikia ne tik teisininkų mokslininkų ir teoretikų dalyvavimo, bet ir kitų disciplinų – sociologijos, statistikos – mokslininkų indėlio. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad interdiscipliniškumo klausimas teisiniuose tyrimuose yra svarbus ir aktualus.

Ekspertai išsakė įvairių minčių dėl tyrime dalyvaujančių asmenų skaičiaus.

Vienų ekspertų teigimu, tam, kad tyrimuose būtų išsamiai išanalizuoti tiek teoriniai klausimai, tiek praktinis teisės normų veikimas, būtina, kad tyrimuose dalyvautų tiek teoretikai, tiek ir teisininkai praktikai (prokurorai, advokatai, teisėjai ir pan.), arba, bent jau bendradarbiaujant ir renkant informaciją iš su praktika dirbančių asmenų. Ši idėja siejasi su interdisciplininiams tyrimams keliamais reikalavimais dėl teisės teorijos ir teisės praktikos suderinamumo.

Antra idėja dėl dalyvaujančių asmenų susijusi su teisės tyrimų atlikimo subjektyvumu. Kai kurių ekspertų nuomone, disertacijos negali būti laikomos (arba gali būti laikomos tik ribotai) priimtinais teisės mokslo tyrimais vien dėl to, kad jas rengia tik vienas asmuo, todėl jos atspinti tik subjektyvią nuomonę. Vieno eksperto teigimu, pačią didžiausią nesąmonę gali prisigalvoti tik tas žmogus, kuris ilgą laiką būna vienas. Tai siejasi su mintimi, kad teisės mokslo tyrimai atliekami subjektyviai, o prie „tikrosios tiesos“ galima priartėti tik tą pačią temą analizuojant įvairių autorių, pasirenkant skirtingas metodologijas ir metodus.

Tačiau buvo ir tokių nuomonių, kad teisės mokslo tyrimus gali kokybiškai atlikti ir vienas asmuo, svarbu, kad jis būtų autoritetingas teisės mokslo tyrimų srityje. Tokią nuomonę galima sieti su idėja, kad teisės tyrimo objektas yra objektyviau egzistuojantis ir jį reikia „atrasti“ tam naudojant tinkamus metodus. Antra vertus, tokia nuomonė gali reikšti ir tai, kad realų poveikį turinčius teisės mokslo tyrimus gali kurti tik autoritetingi mokslininkai, kurių vardas turi galią moksliniame ar politiniame gyvenime.

³² Skirstymas remiantis Schrama, W. How to Carry out Interdisciplinary Legal Research. Some Experiences with an Interdisciplinary Research Method // *Utrecht Law Review*, 2011, 7(1), p. 152.

III. KONKREČIŲ TEMŲ AR VISUOMENINIO GYVENIMO SRIČIŲ TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ POREIKIS

Kalbinti ekspertai visi kaip vienas pabrėžė, jog negali objektyviai apibūdinti, kokių temų ar kokiose srityse teisės mokslo tyrimų Lietuvoje reikia labiausiai. Kaip minėta, vienas ekspertas konkrečiai nurodė, kad mokslininkų didžiausia užduotis yra nuspręsti, kokios temos bus aktualios ateityje ir jas ištyrinėti iki tol, kol problemos aktualumas taps akivaizdus. Ekspertai išvardino tam tikras tyrinėtinas sritis, su kuriomis jie susiduria savo kasdieniniame darbe ir mano, jog jose egzistuojančias problemas būtų galima išspręsti arba bent jau gauti katalogą alternatyvių sprendimo būdų atlikus teisės mokslo tyrimą. Tačiau visi apklausti asmenys pabrėžė, kad jie gali pasisakyti tik dėl tų sričių ar temų, su kuriomis tiesiogiai dirba ar susiduria darbe. Iš daugelio jų buvo gautas siūlymas išsiųsti užklausimus teisinių darbų dirbančioms institucijoms prašant nurodyti sritis ar temas, kuriomis trūksta teisės mokslo tyrimų.

Remiantis šiais pasiūlymais buvo išsiųsti 79 elektroniniai laiški Lietuvos Respublikos Seimo komitetams, bendrosios kompetencijos bei administraciniams apygardų teismams, Lietuvos Apeliaciniam Teismui, Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui, Generalinei Prokuratūrai ir apygardų prokuratūroms, Kalėjimų departamentui, Policijos departamentui bei Ministro Pirmininko kanceliarijai bei Ministro pirmininko patarėjams prašant pateikti pasiūlymus dėl Lietuvai aktualių tyrimų problemų teisės ir kriminologijos mokslų srityse³³. Gauti atsakymai su siūlomomis temomis iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo, Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos, Pravieniškių pataisos namų - atvirosios kolonijos, Panevėžio pataisos namų bei Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros. Tik Generalinės prokuratūros atsakyme pateikti siūlymai dėl tyrimų teisės srityje, o visos likusios pasiūlytos temos yra ne teisės mokslo tyrimų, bet kriminologijos tyrimų srityje, dėl to jos šioje studijoje neanalizuojamos. Svarbu tai, kad nė viena kita institucija, įskaitant Seimo komitetus bei Ministro Pirmininko kanceliariją bei aukštesnės grandies teismus nepateikė nė vieno siūlymo dėl mokslo tyrimų poreikio teisės srityje. Tai perša alternatyvias išvadas: pirma, gali būti, kad institucijos nesiteikia vardinti reikiamų tyrimų ar probleminių sričių, nes netiki, kad tokie tyrimai bus atlikti; antra, institucijų darbe pakanka tų tyrimų, kurie yra atlikti ir papildomų analizių nereikia, trečia, institucijos turi pačios reikiamus pajėgumus atsiradus reikalui atlikti reikiamus tyrimus; ketvirta, teisės tyrimai gali būti aktualūs visose srityse ir nėra kaip išskirti konkrečias temas, reikiamus tirti institutus ar probleminius visuomeninius santykius, penkta, Penkta, Lietuvoje dar labai stipri tradicija, kad viešojo sektoriaus institucijos vykdo tik jiems pavestas funkcijas, o savo nuomonės reiškimas į tas funkcijas niekaip neįeina. Kuri šių hipotezių teisinga remiantis atsakymų nebuvimu atsakyti sudėtinga. Bet kuriuo atveju, tokia situacija yra visiškai priešinga turėtiems lūkesčiams, turint omenyje ekspertų rekomendacijas, kurie tikino, kad tyrimų tikrai reikia įvairiomis temomis ir įvairiose srityse.

Tačiau tiek remiantis kalbintais ekspertais, tiek atsakymų iš institucijų nebuvimu, galima daryti tokią išvadą: mokslininkai patys turi sekti situaciją ir vertinti, kuriose srityse yra tyrimų poreikis, nes kiekvienas, dirbantis konkrečioje srityje, negali pasakyti, kokių teisės mokslo tyrimų reikia labiausiai.

Nors prognozavimo metodų nėra tarp šio darbo pasirinktų metodų, tačiau trumpai galima apibūdinti, kad prognozavimo metodų yra įvairių³⁴ tačiau prisimenant tai, kas pasakyta apie teisę, kaip tyrimo objektą (nuolat kintanti dėl modernizacijos, elgesio, vertybių kaitos), neleidžia teisės mokslo tyrimų poreikio glaudžiai sieti su ankstesniais periodais, t.y. tyrimų poreikio sieti su esamu ištirtumu. Galima numatyti išvalgas apie tai, kas kito ir kokią reikšmę tai turėjo poreikiui tobulinti teisinę sistemą,

³³ Buvo prašoma pateikti siūlymų dėl problematikos ne tik teisės, bet ir kriminologijos srityse dėl to, kad paraleliai Teisės institute rengiama studija dėl kriminologinių tyrimų poreikio ir perspektyvos Lietuvoje.

³⁴ Frascati vadovas. Standartinė praktika, siūloma mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros statistiniams tyrimams. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, 2002. Eugrimas, 2007, p. 234.

tačiau kalbant apie teisės reguliavimo sritis, norint pagrįsto prognozavimo, kintamųjų, neįvertinamų matematine išraiška ar cikliškumu (kaip, pvz., ekonominių prognozių atveju), yra tiek daug, kad tiek į juos visus atsižvelgti, tiek įvertinti kiekvieno jų svarbą, iš esmės yra neįmanoma.

Tačiau teisės mokslo tyrimų poreikį galima bent jau apytiksliai numatyti tam tikrais atvejais: pirma, kai yra nepakankamas egzistuojančio teisinio reguliavimo ir jo poveikio iširtumas, ir antra, kai atsiranda nauji nereguliuoti visuomeniniai santykiai Lietuvoje; kai atsiranda nauji nereguliuoti visuomeniniai santykiai arba atsiranda naujų santykių teisinis reguliavimas kitose pasaulio šalyse.

Ekspertams buvo pateiktas klausimas, kas lemia teisės mokslo tyrimų poreikį, tačiau atsakymai į šį klausimą nebuvo labai išsamūs. Daugelis ekspertų įvardijo gyvenimiškų problemų atsiradimą, naujų praktikų atsiradimą. Šios priežastys lemia išorinių teisės mokslų tyrimą (praktikos siejimą su teisiniu reguliavimu). Taip pat buvo paminėta, kad esamas teisinis reguliavimas turi būti tiriamas vertinant, kiek jis yra kokybiškas ir tobulas. Poreikį tyrinėti teisės sistemą taip pat lemia Lietuvos teisės mokslo iširtumo būklė. Tokie tyrimai susiję su vidiniais teisės tyrimais. Buvo išreikšta mintis, kad svarbu ir paties mokslininko interesas – kas jam pačiam atrodo įdomu, svarbu, aktualu. Jei mokslininkas tyrinėja „tai, ką jam skauda“, t.y. jį dominančią sritį, tikėtina, kad rezultatas bus kokybiškesnis nei turint analogiškai gebėjimų ir tyrinėjant sritį, nesukeliančią asmeninio suinteresuotumo.

Analizuojant ekspertų atsakymus dėl konkrečių tyrinėtinių sričių ir reikiamų atlikti tyrimų, vertinant reikiamų tyrimų pobūdį, iškart į akis krenta tai, kad dauguma siūlomų tyrimų susiję su išoriniu teisinio reguliavimo vertinimu. Tai reiškia, kad reikiama tyrimai turi turėti praktinę reikšmę, jie yra susiję su esamo ar galimo reguliavimo efektyvumo bei tikslingumo vertinimu. Taip pat svarbu nepamiršti ir tai, kad kiekvienas išorinis tyrimas turi apimti ir vidinę tiriamų teisės normų analizę. Klausimas, kiek ta analizė turi būti išsami: ar tik siekiu siaurai apsibrėžti teisės reguliavimą ketinant jį sieti su praktika, ar gilinantis į teisės normų interpretavimo ir aiškinimo galimybes.

Tuo tarpu vidinių teisės tyrimų ekspertų siūlytos temos daugiausia yra tarpšakinės, aktualios ne vienai ar kelioms teisės šakoms, o visai teisės sistemai.

Nepaisant to, kad apklaustų ekspertų atsakymai dėl reikiamų tyrimų temų buvo sunkiai palyginami, kadangi siūlymai skyrėsi tiek atsižvelgiant į tai, ko ekspertai tikisi iš teisės mokslo tyrimų, kaip vertina jų reikšmę, kokios kilmės teisės tyrimų poreikiams teikia prioritetą (pavyzdžiui, sunkiai galima sugretinti tokias siūlomas temas, kaip „Teisingumo principo turinys“ ir „Varžytinių skelbimo ir įvykdymo terminai“), studijos autorė mano, kad aktualiausiomis galima laikyti tas temas, kurios atsikartojo ne vieno apklausto eksperto atsakymuose.

Daugiausiai viena ar kita prasme buvo paminta viešojo intereso sampratos problematika Lietuvos teisės sistemoje. Teisės praktikai pabrėžė, kad tiek teismai, tiek prokurorai labai skirtingai vertina, kas yra byloje ginamas „viešasis interesas“. Vieno eksperto teigimu, prokurorai, ginantys viešąjį interesą, „patys nelabai supranta ką gina“. Lietuvoje yra keletas publikacijų viešojo intereso tema, tačiau jose ne tiek analizuojama viešojo intereso samprata, kiek konstatuojama, kad tokios sampratos teisinėje sistemoje nėra. Antai paveldo teisės, statybų teisės (atsižvelgiant į miesto plėtros interesus) daugelio klausimų atribojimas turėtų būti siejamas su viešojo intereso samprata. Juk tiek miesto plėtra yra susijusi su viešuoju interesu, tiek ir paveldosaugos klausimai. Tačiau nėra kriterijų, apskančių, kuriuo atveju viešasis interesas yra svarbesnis ir kuo ta svarba matuojama. Viešojo intereso samprata svarbi ir kalbant apie nuosavybės paėmimą visuomenės poreikiams. Atskirais atvejais reikia pasverti, kas ar svarbiau: ar privati nuosavybė, kuri taip pat gali būti susijusi su viešuoju interesu (pavyzdžiui, didelės įmonės, turinčios daug darbo vietų mažai gyventojų turinčiame regione), ar „viešasis interesas“, toks, kaip kelio tiesimas ar pan. Svarbus ir su tuo susijęs klausimas – viešojo intereso ir privataus gyvenimo santykis. Pavyzdžiui, nėra nustatytos ribos tarp viešųjų asmenų viešojo gyvenimo srities ir privataus gyvenimo. Su šia tema susiję daug praktinių klausimų – kiek valstybės tarnautojai ne darbo metu gali elgtis ne kaip viešieji, o kaip privatūs asmenys; kiek visuomenei gali būti viešinamas valstybinėje tarnyboje dirbančių

asmenų privatus gyvenimas; kiek prokurorai, nagrinėdami bylas susijusias su viešaisiais asmenimis gali kištis į asmenų privatų gyvenimą. Svarbus klausimas dėl viešojo intereso ir stambių ūkio subjektų, vykdančių veiklą ribotų išteklių naudojimo srityje, santykio. Ne ką mažiau viešojo intereso tema aktuali ir procesinėje teisėje. Pavyzdžiui, Lietuvoje neišbaigta analizuoti grupinio ieškinio tema; nėra nustatyta gairių tokio instituto įgyvendinimui ar paneigtas kokio instituto poreikis. Kalbant apie administracinį procesą, aktualus visuomenės dalyvavimo administracinėje procedūroje klausimas. Praktikai pabrėžė, kad visiškai neišanalizuota viešojo intereso gynimo teismo procese specifika, bylų dėl viešojo intereso apsaugos nagrinėjimo ypatumai (kas turėtų būti teismo proceso dalyviai ir t.t.). Norint atsakyti į šiuos praktinius klausimus ar bent jau sudaryti prielaidas atsakymų paieškai reikėtų sukurti viešojo intereso sampratos doktriną.

Kita aktuali apibūdinta tema – pasitikėjimo teismais didinimas. Paminėdami šią temą ekspertai detalizavo kad būtina ištirti teismo tarėjų ar visuomenės kitokia forma dalyvavimo teismų veikloje poreikį ir numatomą efektyvumą. Daug kas pabrėžė, kad ši tema šiuo metu „ant bangos“ ir reikia kuo skubesnių išvadų pagrindžiančių ar paneigiančių tarėjų poreikį kaip būdą spręsti visuomenės pasitikėjimo teismais problemą.

Keli ekspertai paminėjo teisinės šeimos sampratos analizės poreikį. Nepaisant to, kad Konstitucinis Teismas pateikė savo poziciją šiuo klausimu, ekspertai išreiškė tiek apgailėstą, kad ši tema anksčiau nebuvo analizuota moksliniame diskurse ir dėl to Konstitucinis Teismas, pateikdamas savo išaiškinimą ne tik kad nebuvo varžomas stiprios teisinės doktrinos, bet net ir neturėjo mokslinių darbų, kuriais būtų galėjęs pasiremti, tiek ir paraginimą analizuoti šią temą moksliniuose darbuose, vertinant Konstitucinio Teismo išaiškinimo argumentacijos pagrįstumą ir tikslumą. Be to, kelių ekspertų teigimu, Konstitucinis Teismas kaip tik paskatino teisės mokslo diskusiją dėl šeimos sampratos, kadangi pasakė labai nedaug, ir net ne pateikė šeimos sampratos gaires, bet iškėlė daugiau klausimų dėl to, kas iki svarstomo Konstitucinio Teismo nutarimo atrodė esą savaime aišku.

Nemažai teisės tyrimų siūlyta administracinės teisės srityje. Po pokalbių su ekspertais susidaro įspūdis, kad administracinės teisės ir proceso šakos yra mažiau analizuotos ir turi daugiau erdvės mokslo plėtotei lyginant su kitomis teisės sistemos šakomis (baudžiamoji teisė, baudžiamasis procesas, civilinė teisė, civilinis procesas, darbo teisė). Nors viešojo administravimo srityje priimama daugybė valdymo aktų ir atliekama daugybė susijusių valdymo veiksmų, šiuo metu neturime ištirto ir sukurto valdymo kodekso, kuriame būtų struktūrinės dalys, ir viena jų būtų skirta administracinių procedūrų katalogui. Prieš sukuriant tokį kodeksą turėtų būti atlikti išsamūs tyrimai administracinės teisės srityje. Toks tyrimas turėtų apimti ir klausimą dėl asmens teisės būti išklaustam administracinėje procedūroje, taip pat klausimą dėl viešų ir uždarų nagrinėjimų viešojo administravimo institucijoje, besikreipiančiojo asmens galimybės įtakoti prašymo (paraiškos) nagrinėjimą viešojo administravimo institucijoje ir t.t. Tai svarbu atsižvelgiant į principą, kad valstybės įstaigos tarnauja žmonėms. Todėl turi būti nustatytas mechanizmas, kuris leistų priartinti viešojo administravimo įstaigų veiklą prie asmenų poreikių bei galimybių daryti įtaką procedūros metu. Taip pat svarbus klausimas administracinės teisės srityje valdymo aktų doktrina. Nors yra keli nedideli darbai šia tema (pavyzdžiui, apie administracines sutartis), tačiau vientisos doktrinos šioje srityje nėra. Nenagrinėtos sritys – administracinė deliktinė atsakomybė, administracinių sankcijų paskirtis. Pasak eksperto, administracinio proceso srityje dar daugiau baltų dėmių. Daugelį netirtų ir nereguliuojamų klausimų individualiais atvejais sprendžia teismai, tačiau jų aiškinimas dažnai būna nevienodas. Tačiau yra ir sričių, kurių administraciniai teismai nenagrinėja ir apie juos apskritai niekas nepasisako – pavyzdžiui, mediacija administraciniame procese, taikos sutarties poreikis. Vienas iš administracinio proceso skirtumų nuo civilinio proceso – administraciniame procese dažnai ginamas viešasis interesas. Atitinkamai turėtų būti užtikrinamas suinteresuotų asmenų dalyvavimas procese ir bylose dėl viešojo intereso. Todėl svarstyti didesnės suinteresuotosios visuomenės dalies įtraukimas į administracinį procesą. Turėtų būti ištirta, kiek visuomenė gali dalyvauti administraciniame procese. Dar vienas klausimas – iki šiol neištirtas įrodinėjimo procesas

administraciniame procese. Svarbus klausimas, vertas atskiro tyrimo, susijęs su teisėjo vaidmeniu administraciniame procese. Aptariamu klausimu svarbu jo vaidmuo tiriant ir vertinant įrodymus. Anot eksperto, šiuo metu vienos administracinių teismų kolegijose laikomasi rungtyniškumo principo, kitose – teismas aktyviai dalyvauja tiriant įrodymus. Svarbus klausimas, paminėtas kelių ekspertų – apeliacijos vaidmuo administraciniame procese. Šis vaidmuo turi būti kitoks nei bendrosios kompetencijos teismuose jau vien dėl to, kad administraciniame procese nėra kasacinės instancijos.

Tuo tarpu kalbant apie kitas teisės šakas – baudžiamąją ir civilinę bei atitinkamas procesines šakas, daugiausiai buvo nurodytas egzistuojančios teisinės tvarkos poveikio įvertinimo bei pasiūlymų tobulinimui poreikis. Pavyzdžiui, buvo paminėta, kad praėjo 10 metų nuo to, kai įsigaliojo naujieji Baudžiamasis kodeksas ir Civilinis kodeksas, todėl būtų tikslinga įvertinti, kaip pasikeitė šių teisės šakų reguliuojami santykiai. Baudžiamosios teisės srityje tiek ekspertas, tiek Generalinė prokuratūra rašte paminėjo poreikį tirti riboto pakaltinamumo instituto, atsiradusio kartu su naujuoju Baudžiamuoju kodeksu, veikimą. Nurodyta, kad nors pagal statistinius duomenis Lietuvoje daugėja asmenų, turinčių psichikos problemų, praktikoje riboto pakaltinamumo institutas taikomas itin retai ir būtų tikslinga apibendrinti esamą šio instituto taikymo praktiką bei pateikti pasiūlymus kaip efektyviau jį taikyti. Baudžiamosios teisės srityje taip pat nurodytos galimos temos dėl juridinio asmens atsakomybės taikymo ir bylų, kuriose atsakomybėn traukiami juridiniai asmenys, teismo nagrinėjimo ypatumų, taip pat kiek (ir ar iš viso) davė naudos pakartotinumui kaip kvalifikuojančios aplinkybės atsisakymas baudžiamajame kodekse, ikiteisminio tyrimo teisėjo atsiradimo baudžiamajame procese reikšmė ir pan. Taip pat Generalinė prokuratūra išreiškė pageidavimą dėl tyrimo kuriuo būtų kompleksiskai įvertinti teisės aktai, reglamentuojantys šešimininkio, konfiskuoto, perduoto valstybės naudai turto apskaitą, saugojimą, realizavimą bei siūlymų dėl jų tobulinimo. Buvo nurodytas poreikis atlikti tyrimą dėl Baudžiamosios kodekso keletu straipsnių, kuriuose numatyta baudžiamoji atsakomybė už labai panašias ar vos ne analogiškas tik skirtingais veiksmais atliktas veikas (sukčiavimą (Baudžiamosios kodekso 182 straipsnis), neteisėtą naudojimąsi energija ir ryšių paslaugomis (Baudžiamosios kodekso 179 straipsnis) ir turinės žalos padarymą apgaule (Baudžiamosios kodekso 186 straipsnis), taip pat turto pasisavinimą (Baudžiamosios kodekso 183 straipsnis) ir turto iššvaistymą (Baudžiamosios kodekso 184 straipsnis). Nurodoma, kad būtų tikslinga atlikti šių straipsnių taikymo mokslinį-praktinį tyrimą pateikiant išvadą dėl galimybės apjungti šių straipsnių dispozicijas. Kalbant apie nereguliuotas sritis, atkreipiamas dėmesys į tai, kad prokuratūroje aktyviai diskutuojama, ar užsienio valstybėse plačiai taikomą derybų su įtariamuoju procesą vertėtų pabandyti įsivesti ir Lietuvoje. Teisės mokslininkai galėtų pateikti tokio proceso platesnę reglamentavimo ir praktikos apžvalgą bei išryškinti iš to kylančias korupcines ir kitokias grėsmes. Taip pat buvo išreikštas noras plačiau ir išsamiau išanalizuoti šmeižimo ir įžeidimo galimą dekriminalizavimą. Generalinės prokuratūros teigimu, šiuo metu periodiškai tokie pasiūlymai pasigirsta atsižvelgiant į Vakarų valstybių praktiką. Civilinės teisės srityje nurodyta, kad galima vertinti kiekvieno civilinio instituto vertingumą ir efektyvumą; konkrečiai įvardintas poreikis ištirti nuosavybės teisės sukuriamas pareigas (kalbant apie daugiabučių namų renovacijos privalomumą, problemas dėl statinių nuosavybės teise priklausančiuose sklypuose ir t.t.). Civiliniame procese paminėtas poreikis įvertinti elektroninių priemonių naudojimo galimybes ir poveikį, priverstinio teismo sprendimų įvykdymo reguliavimo tobulinimo galimybes.

Kitas temas ekspertai paminėjo tik individualiai ir daugiausia epizodiškai. Buvo pateikta daug pavienių pavyzdžių apie netinkamą reguliavimą, pvz., terminų varžytinių procedūroje nesuderinamumas, nevienodų sąvokų vartojimas ir pan., tačiau tokie klausimai labai smulkūs ir vargu ar jų išsprendimui reikia teisės mokslo tyrimo (greičiausiai pakaktų tik teisės aktų analizės ir korekcijų). Tačiau atsižvelgiant į tai, kad ekspertų atsakymuose pasikartojančių temų nebuvo daug, verta išvardinti ir kitas jų manymu svarbias ir poreikį tyrimams turinčias temas.

Buvo paminėta keletas tarpšakinių tyrimų, kurių rezultatai svarbūs visai teisinei sistemai. Buvo pasiūlyta tirti teisingumo bei protingumo principų turinį, atsižvelgiant į tai, kad teismai neturi gairių ir

labai skirtingai interpretuoja teisingumo ir protingumo sąvokas. Prie šių tyrimų rūšies paminėtina ir tema apie civilinės, baudžiamosios ir administracinės atsakomybės santykį. Nors tema glaudžiai susijusi su praktiniais padariniais, t.y. patį tyrimo poreikį iššaukia atskirų atsakomybės rūšių taikymo problematika, tačiau temą siūlęs ekspertas pabrėžė, kad šių praktinių problemų sprendimui pirmiausia reikia teorinio pagrindo – išsiaiškinti skirtingos rūšies atsakomybės tikslus ir pobūdį, atbajimo kriterijus, taikymo skirtumus, galimybes taikyti tuo pačiu metu ir t.t. Teisės praktikos ir teorijos sąsajų ištyrimui siūlyta temas apie teisės deklaratyvumą ir realumą. Eksperto teigimu, reikėtų ištirti, kiek teisės sistemoje egzistuoja neveikiančių teisės normų, bei pateikė pavyzdžius iš darbo teisės bei autorių ir intelektinės nuosavybės teisės sričių. Teisės ir visuomenės ryšio tyrimui pasiūlyta tema apie teisės, visuomenės ir politikos sąsajas. Toks tyrimas padėtų įvertinti teisės mokslo galimybes daryti įtaką tiek politiniam, tiek visuomeniniam gyvenimui.

Buvo minėta, kad ekspertų nuomone vienas esminių veiksmų lemiančių teisės mokslo tyrimus yra naujų sričių atsiradimas, kurias reikia sureguliuoti teisės normomis (arba tai, kad teisė turi savybę kuo toliau, tuo daugiau plėsti savo reguliavimą). Prie naujai reguliuotinų sričių išskirtos naujos problemos švietimo teisėje, aukštojo mokslo teisėje, teisinio švietimo plėtros poreikio įvertinimas, sveikatos teisė, ekologinė teisė, statybų teisė, verslo (ypatingai stambių ūkio subjektų) veiklos reguliavimo problemos, bioinžinerija.

IV. KITOS TEISĖS MOKSLO TYRIMŲ PERSPEKTYVOS

Teisės mokslo tyrimų ateities pagrindines problemas buvo bandoma išryškinti visame studijos tekste: kalbant apie tai, į kokius poreikius turėtų atsakyti tyrimai, kur reikalingi konkretaus pobūdžio tyrimai, kokie kriterijai jiems turėtų būti keliami atsižvelgiant į tai, ko tikimasi iš konkretaus tyrimo. Natūralu, kad teisės mokslo tyrimų perspektyvos priklauso nuo to, kiek tyrimuose bus atsižvelgiama į esančius poreikius. Antra vertus, yra klausimų, kurie turėtų būti paminėti kalbant apie teisės mokslo tyrimų perspektyvas Lietuvoje, kurie yra nagrinėtinų problemų ir jų sprendimų paieškos sistemų variacijų išorėje, tačiau apie kuriuos pasisakė apklausti ekspertai.

Atsakydami į konkretų klausimą apie teisės mokslo tyrimų perspektyvas ekspertai pabrėžė, kad jos priklauso tiek nuo pilietinės valios ir noro plėtoti teisinę sistemą, tiek nuo politikų supratimo apie teisės mokslo poreikį, kurio pagrindinė išraiškos forma – finansų skyrimas.

Tam, kad būtų vykdomi kokybiški teisės mokslo tyrimai būtina užtikrinti kvalifikuotų tyrėjų parengimą ir motyvavimą dirbti šioje srityje. Praktika rodo, kad daugelis teisininko išsilavinimą turinčių asmenų nori dirbti praktinį, o ne teorinį darbą, ir tai, ekspertų manymu, lemia atlyginimų skirtumas tarp teisės praktikų ir teoretikų. Antra vertus, universitetuose rengiamų teisininkų skaičius tik didėja, o tai leidžia daryti prielaidas, kad privačiame sektoriuje paprasčiausiai netilps visi norintys dirbti. Tačiau toks protų „likutis“ vargu ar padės plėtoti teisės teorinę veiklą. Vieno eksperto teigimu, didelis universitetuose rengiamų teisininkų skaičius lemia tai, kad statistiškai atsiranda daugiau asmenų, kurie domisi teisės mokslu ir yra motyvuoti dirbti teisės mokslo darbą ne vien dėl finansinių paskatų.

Kalbant apie teisės mokslą plėtojančias institucijas, ekspertai, ypatingai teisės teoretikai, pabrėžė, kad universitetuose nėra stipriai plėtojamas teisės mokslas. Universiteto pirminė paskirtis yra pedagoginė veikla, ir ten dirbantys mokslininkai turėtų ne tiek kurti mokslą, kiek jį perduoti studentams. Antra vertus Lietuvoje nėra daug įstaigų, užsiimančių teisės mokslo plėtote, todėl joms reikėtų ne konkuruoti tarpusavyje, bet ieškoti bendradarbiavimo galimybių.

Ne mažiau svarbus ir teisės praktikų bei politikų požiūris į teisės mokslo tyrimus. Vienas ekspertas atkreipė dėmesį, jog žvelgiant į dabartinius įstatymų aiškinamuosius raštus be galo retai galima išvysti, jog projektas parengtas remiantis atliktu teisės mokslo tyrimu ar bent jau kad buvo atsižvelgta į toje srityje atliekamus tyrimus. Todėl turėtų būti siekiama glaudesnio bendradarbiavimo tiek iš teisės teoretikų (kad jų darbai būtų vertinti), tiek iš praktikų (kad jų darbai būtų pagrįsti), pusės.

Tuo tarpu teisės praktikai ir politikai teisės mokslo tyrimų perspektyvas apibūdino kaip „šviesias“, tačiau pabrėžė, kad trūksta teisės mokslo tyrimų sklaidos. Praktikai ir politikai ir šiuo metu mieliai remtųsi atliktais teisės mokslo tyrimų darbais, tačiau neturi laiko ieškoti konkrečių darbų. Apklausti ekspertai pabrėžė, kad jei sklaida būtų užtikrinta, pavyzdžiui, elektroniniu paštu arba elektroninėje erdvėje, atliktų tyrimų pridėtinė vertė praktikoje padidėtų.

IŠVADOS

1. Vidiniai teisės tyrimai (t.y. tik teisinių idėjų, atsietų nuo praktikos) *de lege lata* (kokia teisė yra?) daugiausia reikalingi teisės praktikams. Apklausti ekspertai pabrėžė, kad egzistuoja teisės doktrinos spragos ir jas lopo patys praktikai, tam turintys atsitraukti nuo savo tiesioginio darbo. Antra vertus, vidinių teisės tyrimų poreikis susijęs su Konstitucinio Teismo teikiama „oficialiaja konstitucine doktrina“. Jeigu mokslininkai kurs doktriną remdamiesi prieš tai priimtais Konstitucinio Teismo išaiškinimais tai dar savaime nereiškia, kad tyrinėjamais klausimais Konstitucinis Teismas pateiks tą pačią poziciją. Antra vertus, alternatyvi mokslinė doktrina gali egzistuoti ir šalia „oficialiosios konstitucinės doktrinos“. Tačiau jos praktinė reikšmė priklausys ir nuo mokslinės doktrinos kokybės ir autoriteto ir nuo to, kiek Konstitucinis Teismas atsižvelgs į mokslininkų darbus.

2. Teisės tyrimai *de lege ferenda* (kokia teisė turėtų būti?) reikalingiausi politikams, tačiau jų poreikį pabrėžė ir teisės praktikai bei teoretikai. Egzistuoja dvi pagrindinės *de lege ferenda* tyrimų rūšys: teisinės sistemos būklės monitoringas (bendras ar atskirų institutų), vertinant teisinio reguliavimo efektyvumą; bei tyrimai atskirų problemų išryškėjimo atvejais.

3. Retai kada teisės mokslo tyrimai būna tik išoriniai arba tik vidiniai: paprastai skiriasi santykis, kokia dalis skiriama „vidaus“ ir kokia „išorės“. Grynai „vidiniai“ tyrimai yra įmanomi, tuo tarpu vien „išorinių“ atlikti be bent preliminaraus „vidinio“ tyrimo neįmanoma.

4. Daugiausia ekspertų siūlytų konkrečių temų ir tematikų patenka į išorinių tyrimų, kuriais tiriama kaip teisė veikia visuomenę, tam tikras institucijas ar asmenų grupes arba kokio teisinio reguliavimo trūksta (kurios visuomeninio gyvenimo sritys yra nesureguliuotos o turėtų būti), sritis.

5. Vertinant kriterijus teisės mokslo tyrimams aktualu išsiaiškinti, kaip suprantama teisė kaip tyrimo objektas, ir kaip suprantamas teisės tyrimo objektyvumas. Jei laikomasi nuomonės, kad teisė egzistuoja objektyviai, tuomet teisę reikia tik atrasti ir užrašyti tinkamai ištyrus reikalingus elementus ir pritaikius tinkamus tyrimo metodus. Laikantis požiūrio, kad teisė yra subjektyvi ir ją kiekvienas supranta savaip, „išsijungia“ argumentacijos metodo svarba, kadangi tokiu atveju laimi to tyrėjo „tiesa“, kuri yra tinkamiausiai pagrįsta. Jeigu manoma, kad teisės tyrimas yra subjektyvus, tuomet net ir tai pačiai objektyviajai teisei atrasti reikia ne vieno tyrėjo pastangų, kadangi kiekvienas tyrėjas atlieka subjektyvų tyrimą. Tokiu atveju manytina, kad kokybišką teisės mokslo tyrimą turėtų atlikti ne vienas, o keli tyrėjai.

6. Naujumo reikalavimas teisės mokslo tyrimams gali būti aktualus tik tuo atveju, jei teisė, kaip tyrimo objektas, suvokiama kaip egzistuojanti objektyviai: remiantis tokiu supratimu, jau tyrinėtas sritis tirti iš naujo nėra poreikio. Tuo tarpu jei manoma, kad teisė gali būti suprantama skirtingai bei manant, kad moksliniuose tyrimuose neišvengiama subjektyvumo - net ir ištyrinėtų sričių tyrimai yra reikalingi, kadangi jie turi pridėtinės vertės. Pirma, tai skatintų mokslinę diskusiją ir prisidėtų prie teisės mokslo plėtotės, atskleistų atliktų tyrimų ginčytinas ar silpnas vietas, antra, metodų gausa, tiriamų faktų, argumentų apimtis leistų akumuliuoti tiek praktiškai, tiek teoriškai patikimesnį darbą.

7. Teisės mokslo tyrimų aktualumas priklauso nuo tyrimo pobūdžio ir negali būti privalomu reikalavimu kiekvienu atveju. Pavyzdžiui, teisinės sistemos monitoringo tyrimuose tikėtina, kad toks reikalavimas nebus reikšmingas. Tačiau aktualumo reikalavimas visuomet keliamas tyrimo šaltiniams.

8. Interdiscipliškumas teisiniuose tyrimuose neturėtų būti pervertintas ir pageidaujamas kiekvienu atveju. Interdiscipliniškumo prireikia tik tuose tyrimuose, kurie aiškiai koncentruoti į teisės išorinio poveikio paiešką, t.y. kai tam reikia ne tik teisės, bet ir kitų mokslų žinių. Tuo tarpu teisės vidaus tyrimuose interdiscipliniškumas gali būti visiškai neaktualus.

9. Rengiantis atlikti interdisciplininį tyrimą nepakanka turėti vien teisinių žinių ar vien vidinių teisės mokslo tyrimų patirties: reikia būti pasirėngus susidurti su naujais iššūkiais: koku būdu suderinti dvi skirtingas disciplinas, kaip suprasti kitą discipliną, kaip išspręsti sociologijos ar kitos disciplinos

duomenų ribotumo klausimą, kaip išversti teisinės sąvokas į socio-empirinius ekvivalentus bei kokius ir kaip integruoti empirinius rezultatus į teisės mokslo tyrimą.

10. Atsižvelgiant į tai, kad raštu užklaustos įstaigos ir institucijos nors ir pateikė keletą atsakymų, tačiau tik viena institucija pasiūlė teisės mokslo tyrimų temas, galima numanyti, kad institucijos nėra suinteresuotos žvelgti į ateitį ir planuoti ateityje galinčias iškilti praktines problemas. Todėl mokslininkai turi patys prognozuoti, kokių tyrimų prireiks, t.y. patys turi identifikuoti sritis, kuriose jų darbas gali būti naudingas.

11. Daugelis ekspertų siūlytų temų susijusios su išorės teisiniais tyrimais, t.y. su teisinės sistemos ir visuomenės gyvenimo sąsajų vertinimu. Siūloma tirti, kokias naujas sritis reikia sureguliuoti arba kaip veikia (kokią reikšmę turi realioms visuomeniniams santykiams) egzistuojantis teisinis reguliavimas.

12. Ekspertai pabrėžė, kad teisės tyrimų reikia visose be išimties srityse ir įvairiausiomis temomis. Iš ekspertų pateiktų atsakymų dėl teisės tyrimų temų paminėtinos tematikos:

- Viešasis interesas Lietuvoje (viešojo intereso samprata, paveldosaugos (kaip viešo intereso) teisės sąsajos su statybų teise ir miestų plėtra (taip pat viešojo intereso požiūriu); nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams problematika, viešojo intereso ir privataus gyvenimo santykis, viešojo intereso gynimo teismo procese specifika, bylų dėl viešojo intereso apsaugos nagrinėjimo ypatumai ir kt.).
- Pasitikėjimo teismais didinimas (tarėjų ar kitų visuomenės atstovų dalyvavimas teisminiame procese)
- Teisinė šeimos samprata
- Administracinių procedūrų katalogas
- Administracinio proceso tobulinimas
- Civilinio ir baudžiamojo kodekso veikimas
- Naujai reguliuotinos sritys (arba sritys, kurių teisinis reguliavimas šiuo metu nepakankamas): švietimo teisė, aukštojo mokslo teisė, teisinio švietimo plėtos poreikio įvertinimas, sveikatos teisė, ekologinė teisė, statybų teisė, verslo (ypatingai stambių ūkio subjektų) veiklos reguliavimo problemos, bioinžinerija.

13. Vertindami teisės mokslo tyrimų perspektyvas, ekspertai konkrečiai įvardino finansų skyrimo problemą, kuri tiesiogiai susijusi su kvalifikuotų tyrėjų rengimu ir išlaikymu, valstybės institucijų požiūrio į teisės mokslo tyrimus svarbą, bendradarbiavimo tarp mokslo ir studijų institucijų svarbą. Norint padidinti teisės mokslo tyrimų reikšmę tiek politiniame, tiek visuomeniniame gyvenime, viena iš esminių užduočių yra tinkama tyrimų sklaida.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3094
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko 2012 m. vasario 1 d. įsakymas Nr. 4B-5 Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo interneto svetainės skyriaus „Oficialioji konstitucinė doktrina“.

Kita literatūra

5. Feldman, R. Historic Perspectives on Law and Science. *Stanford Technology Law Review*, 2009, 1.
6. Feldman, R. Law's Misguided Love Affair with Science. Prieiga per internetą: http://works.bepress.com/robin_feldman/2/.
7. Frascati vadovas. Standartinė praktika, siūloma mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros statistiniams tyrimams. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, 2002. Eugrimas, 2007.
8. Furlong, P, Marsh, D. A Skin Not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science. Leidinyje: *Theory and Methods in Political Science*. Red. Marsh, D ir Stocker, G. Third Edition, Palgrave Macmillan, 2010.
9. Hay, C. Political Ontology. Leidinyje *The Oxford Handbook of Political Science*, ed. Goodin R.E., Oxford University Press, 2011.
10. Krikščionaitis, M. Teisės ontologijos: pasaulio ir Lietuvos kontekstų analizė ir lyginimas. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 5(107).
11. Lax, J. R. The New Judicial Politics of Legal Doctrine. *The Annual Review of Political Science*, 2011, Nr. 14.
12. Mackuvienė, E. Teisės mokslo ir jurisprudencijos moksliskumo problema // *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 1(5).
13. Mesonis G. Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai, Vilnius: Registrų centras, 2010.
14. Peczenik, A. *Scientia Juris. Legal Doctrine as Knowledge of Law and as a Source of Law*. Leidinių serijoje: *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence* (Editor in Chief: Enrico Pattaro). Springer, 2007.
15. Posner, R. A. Afterword, *Journal of Legal Studies*, 1972, 1.
16. Schrama, W. How to Carry out Interdisciplinary Legal Research. Some Experiences with an Interdisciplinary Research Method // *Utrecht Law Review*, 2011, 7(1).
17. Sinkevičius, V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/17.pdf>.

NEED AND FUTURE OF LEGAL RESEARCH IN LITHUANIA

Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ
Law Institute of Lithuania

Summary

The article analyses diversity of legal research, as well as diversity and differences of attitudes towards the object of law, opinions of readers of legal research on the current researches, prioritized topics, criteria for quality researches, etc. Inquiry as well examines theoretical approaches to law and research of it, in what extent legal research is subject to general methods of science, what is the difference between the nature of object of legal research and nature of object of other sciences. As well, the opinions of interviewed experts on the need of particular topics for legal research are generalized.

Inquiry consists of four main parts. The first one analyses possible ways of approaching the nature of legal research. This part delivers grouping of legal researches into internal and external, describes comparative research and scientific discussion. The second part determines quality criteria for legal inquiries. In order to be able to consider particular criteria first of all it is explained in what ways the object of law may be approached, whether the characteristics of the object of legal research are analogous to characteristics of other sciences, in what sense and extent legal research may be regarded as “objective”, in what extent requirements of novelty, relevance, use of innovative methods, requirement of interdisciplinary approach may be applied to legal inquiries, as well as how many researchers should participate in order the legal research could be regarded as “sufficiently objective”. The third part describes topics of research in need and fields of public life lacking legal research. Finally, the fourth part contains other important issues for the improvement of legal research.

Teisės mokslo tyrimų poreikis ir perspektyvos Lietuvoje. Mokslo studija / Lietuvos teisės institutas; Kavoliūnaitė-Ragauskienė E.

Maketavo: Laima Valungevičiūtė

ISBN 978-9986-704-22-5 (Internetinis leidinys)